

รามคำแหงนิพนธ์ : การประกอบสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตั้งแต่ พ.ศ. 2376 ถึง พ.ศ. 2535

อรรณวิทย์ เพชรรัตน์*

คณะมนุษยศาสตร์ มหาวิทยาลัยเชียงใหม่ ประเทศไทย

Ramkhamhaeng Historiography: The Construction of the Historiography of King Ramkhamhaeng the Great from 1833 to 1992

Atthawit Petcharatt*

Faculty of Humanities, Chiangmai University, Thailand

Article Info

Academic Article

Article History:

Received 8 April 2024

Revised 27 May 2024

Accepted 29 May 2024

คำสำคัญ

พ่อขุนรามคำแหงมหาราช
ประวัติศาสตร์นิพนธ์
การประกอบสร้าง
ภาพลักษณ์

Keywords:

King Ramkhamhaeng the
Great
historiography
construction
images

บทคัดย่อ

บทความวิชาการนี้ต้องการศึกษาการประกอบสร้างและการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ตั้งแต่การค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ในสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์เป็นต้นมา โดยมีข้อค้นพบสำคัญ ตั้งแต่ 1) การค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นเสมือนการตอบคำถามถึงการมีอยู่ของอดีตที่ชนชั้นนำสยามตามหา สอดรับต่อสำนักทางประวัติศาสตร์และโลกทัศน์แบบใหม่ของชนชั้นนำสยาม ทั้งยังเป็นอดีตที่มีความสืบเนื่องกับปัจจุบันที่กำลังเปลี่ยนไปสู่สมัยใหม่ เนื่องด้วยบทบาทของพ่อขุนรามคำแหงนั้นสะท้อนภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาราณะ” ซึ่งเป็นรูปแบบกษัตริย์สมัยใหม่ในสมัยรัชกาลที่ 4 จนมีสถานะเป็น “ประวัติศาสตร์” ใน พ.ศ. 2450 2) ด้วยภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงที่สอดคล้องต่ออุดมการณ์แต่ละยุคสมัย ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช เป็นประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่เปลี่ยนผ่านจากประวัติศาสตร์กษัตริย์นิยม ไปสู่ประวัติศาสตร์ชาตินิยมวีรบุรุษ ในฐานะต้นแบบ “ผู้นำแบบไทย” ของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ก่อนจะกลับมายึดโยงกับประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมอีกครั้ง ในฐานะต้นแบบ “กษัตริย์ผู้เป็นพ่อและนิยมประชาธิปไตย” ของสถาบันกษัตริย์รัชกาลที่ 9 ใน พ.ศ. 2535

* Corresponding author

E-mail address:

atthawitpetch@outlook.com

Abstract

This academic article studies the construction and reproduction of the historiography of King Ramkhamhaeng the Great since the discovery of the First Inscription in King Rama III's reign until it became part of "National History" in the Thai Absolute Monarch era. The discovery of the First Inscription serves as the answer to the question of the existence of the past that the Siamese elite were searching for. It was in line with the new historical consciousness and worldview of the Siamese elite. The historiography shows a past that is continuous with the present that is changing to the modern era because the role of King Ramkhamhaeng reflects the image a "Public Monarchy" which was the modern form of Siamese monarchy since the reign of King Rama IV, until it attained the status of accepted history in 1907. With the image of King Ramkhamhaeng consistent with the ideology of each era, the historiography of King Ramkhamhaeng the Great is a historiography that has then changed from royalist historiography to heroic nationalist historiography as a model of "Thai style leadership" of the government of Field Marshal P. Pibulsongkram. It finally came back to adhere to the royal nationalist historiography as a model of the "fatherly and democratic king" of King Rama IX's reign in 1992.

1. บทนำ

ตั้งแต่ พ.ศ. 2520 เป็นต้นมา “ประวัติศาสตร์สุโขทัย” ได้ถูกนำมาถกเถียงและเป็นที่สนใจอีกครั้งในวงวิชาการประวัติศาสตร์และโบราณคดี ซึ่งประเด็นสำคัญที่ถูกพูดถึงที่สุดคงหลีกเลี่ยงไม่พ้นเรื่องความจริงแท้ของศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่าถูกสร้างในสมัยพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือไม่ โดยมี พิริยะ ไกรฤกษ์ เป็นหนึ่งในนักวิชาการคนสำคัญที่ได้หยิบยกปัญหาด้านโบราณคดีมาเพื่อวิพากษ์ถึงความจริงแท้ในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1¹ นอกจากนั้น ยังมีประเด็นอื่นๆ เกี่ยวกับประวัติศาสตร์สุโขทัย ที่ได้ถูกหยิบยกกลับมาเพื่อวิพากษ์อีกครั้ง ตัวอย่างเช่น ประเพณีลอยกระทง เผาเทียน เล่นไฟ ที่มีการจัดขึ้นทุก ๆ ปีที่จังหวัดสุโขทัยในปัจจุบัน โดยอ้างอิงจากข้อความในหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ถึงการ “เผาเทียน เล่นไฟ” นำไปสู่การตั้งคำถามถึงการที่ประเพณีลอยกระทงนั้นเกิดขึ้นตั้งแต่สมัยสุโขทัยจริงหรือไม่ หรือเป็นเพียงประเพณีประดิษฐ์ (invented tradition) ที่ถูกประกอบสร้างขึ้นมาจากภายหลัง ผ่านวรรณกรรมที่คาดว่าจะถูกแต่งในสมัยรัตนโกสินทร์ตอนต้นอย่าง *ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์* ที่มีการอ้างถึงสุโขทัยไว้เป็นฉากหลัง เพื่อสะท้อนถึงช่วงเวลาอันยาวนานของประวัติศาสตร์ ดังที่ปรากฏในงานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ ที่ได้วิพากษ์เนื้อหาของวรรณกรรมเรื่อง *นางนพมาศ* ว่าสะท้อนโลกทัศน์ที่ใกล้เคียงกับช่วงต้นรัตนโกสินทร์เป็นอย่างมาก² เป็นต้น

นอกเหนือจากงานที่พูดถึงข้อถกเถียงดังกล่าว ก็คืองานที่กล่าวถึงกระบวนการผูกประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลักตั้งแต่แรกเริ่ม โดยผลงานภาษาไทยที่กล่าวถึงกระบวนการสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยโดยตรงอย่างโดดเด่นและชัดเจนที่สุดเห็นจะเป็นหนังสือ *ประวัติศาสตร์ ‘สุโขทัย’ ที่เพิ่งสร้าง* ของวิศิธา ตั้งคำวานิช ซึ่งวิศิธาได้อธิบายถึงภายหลังการค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 ที่ทำให้ชนชั้นนำเริ่มรับรู้และมองสุโขทัยในฐานะดินแดนต้นกำเนิดสยามที่มีประวัติศาสตร์ยาวนานกว่าอยุธยา กระทั่งถูกหลอมรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลัก ซึ่งมีพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ เป็นผู้วางหมุดหมายสำคัญในการรวบรวมอาณาจักรสุโขทัยเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สยาม ตั้งแต่ พ.ศ. 2450 เนื่องจากอิทธิพลของงานพระราชนิพนธ์ *เที่ยวเมืองพระร่วง* ของรัชกาลที่ 6 และกระแสบูรณนิยม

¹ พิริยะ ไกรฤกษ์, *จารึกพ่อขุนรามคำแหง: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ* (กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พริ้นติ้ง, 2532).

² นิธิ เอียวศรีวงศ์, “โลกของนางนพมาศ,” ใน *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: แพรว, 2538).

(antiquarianism) ของชนชั้นนำสยามในช่วงปลายรัชกาลที่ 4³ กระทั่งได้รับการต่อยอดโดย หลวงวิจิตรวาทการ ผู้ที่มีบทบาทสำคัญในการส่งเสริมแนวคิดชาตินิยมผ่านบทละครและผลงานต่าง ๆ ตามนโยบายของรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ซึ่งผลงานของหลวงวิจิตรวาทการ ยังคงมีบทบาทและอิทธิพลมากมาจนถึงปัจจุบัน⁴

เช่นเดียวกันกับอภินิหารภาษาอังกฤษที่ศึกษาประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยอย่างชัดเจน ก็คือ “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957” ของไบร์ช จี. บีมเมอร์ (Bryce G. Beemer) ในงานนี้ บีมเมอร์ได้อธิบายถึงกระบวนการสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยของประเทศไทย การสร้างให้อาณาจักรสุโขทัยมีลักษณะเป็น “รัฐในอุดมคติ” ซึ่งบีมเมอร์ให้นิยามว่าเป็น “ลัทธิสุโขทัยนิยม” (Sukhothai-sm) ที่ชนชั้นนำสยามชื่นชมและให้ความสำคัญ⁵ รวมทั้งชี้ให้เห็นถึงข้อถกเถียงเรื่องหลักฐานทางโบราณคดีในสมัยสุโขทัย งานของวิจิตรวาทการก็ได้รับอิทธิพลจากงานของบีมเมอร์ แต่อย่างไรก็ดี แม้งานทั้งสองจะอธิบายถึงการสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยให้เป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ชาติ กระแสหลัก และบทบาทบุคคลทั้ง 3 ได้แก่ รัชกาลที่ 6 สมเด็จพระยาตากษัตริย์ราชานุกาฬ และหลวงวิจิตรวาทการ ในฐานะผู้ประกอบสร้าง ทว่าเรื่องของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็เป็นเพียงส่วนหนึ่งจากเนื้อหาทั้งหมดเท่านั้น เพราะใจความหลักในงานของทั้งบีมเมอร์และวิจิตรวาทการล้วนให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์สุโขทัยโดยรวมเป็นประธานของเรื่อง มากกว่าเน้นไปที่การสร้างภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงให้เข้ากับสถาบันกษัตริย์และการเมืองในแต่ละยุคสมัย

บทความนี้จึงต้องการเจาะลึกไปจนถึงการพยายามสร้าง “ภาพลักษณ์” ของพ่อขุนรามคำแหงที่ชนชั้นนำสยามได้หยิบยกขึ้นมาและขบขันภายใต้ส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ชาติไทย” กระแสหลัก เพื่อสะท้อนอุดมการณ์บางอย่างในแต่ละยุคสมัย ทั้งยังเพื่อเติมเต็มช่องว่างลงไปในภาพกว้างของประวัติศาสตร์สุโขทัยที่เพิ่งสร้างในงานของวิจิตรวาทการและบีมเมอร์ตามที่กล่าวไปข้างต้น ตั้งคำถามถึงความเปลี่ยนแปลงทางความคิดของชนชั้นนำสยามที่นำไปสู่การประกอบสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์กระแสหลักที่มีพ่อขุนรามคำแหงเป็นพระมหากษัตริย์พระองค์สำคัญ ในฐานะส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ภูมิปัญญา อีกทั้งประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องพ่อขุนรามคำแหงมหาราช นั้นได้จัดวางตนเองอย่างไรให้เข้ากับแต่ละยุคสมัย จนสามารถมีที่ทาง

³ ธงชัย วินิจจะกุล, “กู ลอก ลอบ แต่งแบบไพร่ๆ ความผิดของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่ตัดสินโดยนักประวัติศาสตร์อำมาตย์,” ใน *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์ : รวมบทความเพื่อเป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ 60 ปี ฉลอง สุนทรวาณิชย์*, บรรณาธิการโดย ธนาพล ลีมอภิชาด และ สุวิมล รุ่งเจริญ (กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558), 149.

⁴ วิจิตรวาทการ, *ตั้งคำวานิช, ประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” ที่เพิ่งสร้าง* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2557).

⁵ Bryce G. Beemer, “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957” (master’s thesis, University of Hawaii at Manoa, 1999), 6.

เป็นของตนเองบนหน้าประวัติศาสตร์ชาติไทยกระแสหลักได้ทราบจนถึงปัจจุบัน โดยศึกษาถึงโลกทัศน์และแนวคิดของชนชั้นนำสยามผู้ประกอบสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลัก ผ่านงานศึกษาโลกทัศน์และความคิดของชนชั้นนำสยาม ตัวอย่างเช่น งานของอรรถจักร์ สัตยานุรักษ์ ที่ว่าด้วยการเปลี่ยนแปลงทางภูมิปัญญาของชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 4 ที่ให้ความสำคัญต่อ “สำนึกทางประวัติศาสตร์” ในฐานะพลังทางภูมิปัญญาที่สำคัญในการประกอบสร้างประวัติศาสตร์นิพนธ์ที่มีพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลาง⁶ งานของสายชล สัตยานุรักษ์ ที่ศึกษาแนวคิดเรื่อง “ชาติไทย” และ “ความเป็นไทย” ในทัศนะชนชั้นนำสยามตั้งแต่สมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁷ มาจนถึงภายหลังการเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475⁸ และงานของธงชัย วินิจจะกูล ที่ได้นำเสนอแนวคิดเรื่องประวัติศาสตร์แบบ “ราชาชาตินิยม” (Royal Nationalism) โดยมีลักษณะโดยทั่วไปคือ การมี “โครงเรื่องหลัก” (plot) ผู้ให้พระมหากษัตริย์กับชาติเป็นสิ่งเดียวกัน ชาติจะดำเนินต่อไปได้ด้วยบทบาทของพระมหากษัตริย์เป็นสำคัญ ในฐานะเป็นตัวแปรที่ชี้หน้าและเปลี่ยนแปลงประวัติศาสตร์ จนไปสู่ความเจริญรุ่งเรืองตราบจนถึงปัจจุบัน⁹

และประเด็นความเปลี่ยนแปลงภาพความเป็นกษัตริย์สมัยใหม่ของสถาบันพระมหากษัตริย์ตั้งแต่สมัยรัชกาลที่ 4 ของธงชัย วินิจจะกูล ที่ได้เสนอเรื่องความเป็น “กษัตริย์สาธารณะ” (Public Monarchy) ที่เปลี่ยนแปลงจากกษัตริย์ยุคจารีต อันเป็นส่วนหนึ่งของพลังอันยิ่งใหญ่ระดับจักรวาล ผู้มีราชการกิจคือ การ “นำสัตว์โลกให้พ้นจากบ่วงกรรมและพบพระนิพพาน” ไปสู่ การเป็น “กษัตริย์สมัยใหม่” ที่ไม่ได้สลัดทิ้งคติพุทธศาสนาหมดจด และใช้ “มนุษยนิยมแบบไทย” ที่ยึดถือพระพุทธานุภาพอย่างเป็นเหตุเป็นผล รวมทั้งคติ “อเนกชนนิกกร สโมสรรสมมติ” และผู้มีบุญบารมีที่ถูกยกย่องจากมนุษย์ให้ปกครองซึ่งปรากฏในคติทางพุทธศาสนาเพื่อรองรับความชอบธรรมให้แก่ราชวงศ์จักรี โดยถือว่า ตั้งแต่พระบาทสมเด็จพระพุทธยอดฟ้าจุฬาโลกเป็นต้นมา ล้วนได้รับการยินยอมพร้อมใจจากอาณาประชาราษฎร หรือ “อเนกชนนิกกร สโมสรรสมมติ” เพื่อขึ้นเป็นกษัตริย์ปกครองไพร่ฟ้า และถือเป็น “ผู้มีบุญบารมี” ตามหลักพระพุทธานุภาพแบบไทย ด้วยเหตุนี้ ภาพลักษณ์กษัตริย์สมัยใหม่จึงกลายเป็น “กษัตริย์สาธารณะ” ที่มีความเป็นปัจเจกชนมากขึ้น เป็นส่วนหนึ่งของสังคมที่ได้รับการยินยอมพร้อมใจจากราษฎร

⁶ อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึงพุทธศักราช 2475*, พิมพ์ครั้งที่ 4 (กรุงเทพฯ: สมมติ, 2565).

⁷ สายชล สัตยานุรักษ์, *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๑ ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบुकส์, 2557).

⁸ สายชล สัตยานุรักษ์, *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๒ ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕* (กรุงเทพฯ: โอเพ่นบुकส์, 2557).

⁹ ธงชัย วินิจจะกูล, *โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย* (กรุงเทพฯ: ฟ้ายเดียวกัน, 2559), 5-14.

เพื่อทำนุบำรุงไฟพรฟ้าประชาราษฎร์ให้อยู่เย็นเป็นสุขและเจริญก้าวหน้า ไม่ใช่ส่วนหนึ่งของพลังจักรวาลตามคติไตรภูมิ ที่มีราชการกิจเป็นการทำนุบำรุงไฟพรฟ้าเพื่อให้บรรลุ “สัมโพธิญาณ” อีกต่อไป¹⁰ เพื่อแสดงให้เห็นลักษณะ อิทธิพล และรูปแบบการทำงานของประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่นำเสนอภาพลักษณ์ของชนชั้นนำไทยในแต่ละยุคสมัย ทั้งความเป็น “กษัตริย์सारณะ” ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ “ผู้นำแบบไทย” หลังปฏิวัติสยาม และความเป็น “กษัตริย์นักประชาธิปไตย” หลัง พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา

ทั้งนี้ บทความนี้ไม่ได้ต้องการจะสืบเสาะหาถึงความเป็นจริงของหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ว่าถูกสร้างในสมัยพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือไม่ อันเป็นข้อถกเถียงในด้านโบราณคดีมาอย่างยาวนาน นับว่าเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่แยกจากการประกอบสร้างภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหง และเกินจากขอบเขตของบทความนี้

2. ก่อนการประกอบสร้าง : พระนาม “รามคำแหง” พ.ศ. 2376-2450

ก่อนการค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 พระนาม “พ่อขุนรามคำแหง” หาได้อยู่ในการรับรู้ของชนชั้นนำสยามแต่อย่างใด เช่นเดียวกับเมืองสุโขทัยนั้นก็เพียงดำรงสถานะเป็นรัฐ ๑ แห่งภายใต้การปกครองของอยุธยาแต่เดิม และไม่ได้มีลักษณะเป็น “อุดมคติ” “ยุคทอง” หรือ “รากเหง้า” ที่สำคัญในความคิดของชนชั้นนำสยามด้วย เพราะที่ผ่านมาในประวัติศาสตร์เมืองสุโขทัยมีสถานะเป็นหัวเมืองฝ่ายเหนือที่มีความสำคัญต่อกรุงศรีอยุธยาตั้งแต่ครั้งต้นกรุง ทั้งยังเป็นชนวนที่นำไปสู่ทั้งสงครามระหว่างอยุธยากับล้านนา และการเสวยกรุงฯ ครั้งที่ 1 เหตุนี้สุโขทัยจึงมีสถานะเป็นทั้งหัวเมืองที่มีความสำคัญ และยังเป็นทั้ง “ตัวปัญหา” ที่จะต้องควบคุมไว้¹¹ จนในสมัยต้นกรุงรัตนโกสินทร์ ในทัศนะของชนชั้นนำสยามต้นรัตนโกสินทร์นั้น คำว่า “อดีต” อันหมายถึงเรื่องราวที่เกิดขึ้นจริงและเกี่ยวเนื่องกับตน ในความทรงจำของชนชั้นนำสยามในต้นรัตนโกสินทร์ ย่อมจำกัดไว้เพียงเรื่องราวของกรุงศรีอยุธยาเท่านั้น เช่นเดียวกับความคิดเรื่อง “พระมหากษัตริย์ในอุดมคติ” ของชนชั้นนำสยามต้นรัตนโกสินทร์ ที่ยังคงเน้นถึงภาพพระมหากษัตริย์สมัยอยุธยาเป็นต้นแบบของตนเป็นสำคัญ เห็นได้จากการให้ความสำคัญต่อสมเด็จพระนเรศวร ในฐานะภาพกษัตริย์นักรบและนักปกครอง ต่างจากสมัยอยุธยาที่ไม่ได้

¹⁰ ชงชัย วินิจจะกุล, “ยุคสมัยและกษัตริย์อย่างใหม่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน,” ใน *ยุคสมัยและกษัตริย์อย่างใหม่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน*, บรรณาธิการโดย คงสัจจา สุวรรณเพชร (กรุงเทพฯ: อิลลูมินเนชั่น เอ็ดดิชั่น, 2566), 100-101

¹¹ นิธิ เอียวศรีวงศ์, *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*, พิมพ์ครั้งที่ 13 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2561), 8-9.

ปรากฏการสรรเสริญพระเกียรติของสมเด็จพระนเรศวรเลย แม้กระทั่งในรัชกาลของพระองค์เอง ก็ตาม¹²

นิธิ เอียวศรีวงศ์ ได้กล่าวว่า “พงศาวดาร” นั้นเปรียบเสมือนเป็น “ตำรา” ของชนชั้นนำสยาม ซึ่งได้บันทึกไว้ถึงระเบียบ แบบแผน และประเพณีที่ชนชั้นนำในยุคก่อน ๆ ได้เริ่มต้นไว้ และตกทอดเป็นมรดกสืบต่อมา นอกจากนี้ยังถือเป็นของศักดิ์สิทธิ์ ซึ่งจำกัดไว้เฉพาะชนชั้นนำผู้ปกครองเท่านั้น¹³ และยังเป็นขอบเขตแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำสยามในช่วงเริ่มแรกอีกด้วย เมื่อล่วงเลยมาจนถึงปลายรัชกาลที่ 3 “สำนักทางประวัติศาสตร์” ซึ่งได้ก่อกำเนิดในหมูชนชั้นนำสยามกลุ่มหนึ่ง โดยมีวิชาญาณิกขุ (หรือต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4) เป็นบุคคลสำคัญ ผู้ที่ได้รับเริ่มตั้งคำถามต่อรากเหง้าและที่มาของตนบนโลกแห่งนี้ ภายใต้สภาวะความเปลี่ยนแปลงทางเศรษฐกิจและสังคมที่เกิดขึ้นได้เป็นจุดเริ่มต้นของการเดินทางเพื่อตามหาประวัติศาสตร์อันยาวนานของตน โดยมีหลักฐานอย่าง “พงศาวดาร” เป็นขอบเขตและเข็มทิศสำคัญแห่งการศึกษาประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำสยาม และจุดเริ่มต้นสำคัญที่นำไปสู่การค้นพบพระนาม “รามคำแหง” บนหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 นั้นมาจาก พงศาวดารเหนือ ซึ่งเป็นพงศาวดารที่ได้มีการชำระและเรียบเรียงเมื่อปลายสมัยรัชกาลที่ 1 โดยเนื้อหาในพงศาวดารเหนือนั้นเป็นการรวบรวมเนื้อหาประเภท “ตำนาน” ต่าง ๆ แถบเมืองเหนือ และเชื่อว่ามีมาก่อนสมัยกรุงศรีอยุธยา โดยรวบรวมจากคำบอกเล่าของชาวบ้าน ครั้งกรุงเก่าเอาไว้ อาทิ ตำนานพระแก้วมรกต ตำนานพระปฐมเจดีย์ เรื่องพระเจ้าสายน้ำผึ้ง เรื่องพระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรค์โลก และพระร่วงเมืองสุโขทัย¹⁴ จึงจะเห็นได้ว่า ตำนานเรื่อง “พระร่วง” นั้นมีอยู่ในความเชื่อและความทรงจำของชาวบ้านทั่วไปในลักษณะตำนานวีรบุรุษพื้นบ้าน แถบลุ่มน้ำเจ้าพระยาอย่างเนิ่นนานก่อนที่จะมีการเรียบเรียงและชำระ พงศาวดารเหนือแล้ว นอกจากนี้ ยังมีกรกล่าวถึงเมืองสุโขทัยและพระร่วงในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ ในช่วงต้นกรุงรัตนโกสินทร์ อาทิ คัมภีร์ทางพุทธศาสนาอย่าง *สังคัตติยวงศ์* และ *ชินกาลมาลีปกรณ์* รวมไปถึงวรรณกรรมพิชัยสงครามอย่าง *ราชาธิราช* ที่ได้เอ่ยถึงกษัตริย์นาม “พระร่วง” และเมืองสุโขทัย ในฐานะหนึ่งในดินแดนที่เจริญรุ่งเรืองด้านพระพุทธศาสนา¹⁵ เช่นเดียวกับกับ *นางนพมาศ* หรือ *ตำรับท้าวศรีจุฬาลักษณ์* ซึ่งเป็นวรรณกรรมที่คาดว่า น่าจะแต่งขึ้นในช่วงปลายรัชกาลที่ 3

¹² วิศรดา ตั้งคำวานิช, “ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึงทศวรรษ 2480,” ใน *เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการประจำปี 2554 500 ปี ความสัมพันธ์สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติตะวันตกในอุษาคเนย์ 2054-2554*, 25-26 มกราคม 2555.

¹³ นิธิ เอียวศรีวงศ์, “ประวัติศาสตร์รัตนโกสินทร์ในพระราชพงศาวดารอยุธยา,” ใน *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์* (กรุงเทพฯ: แพรว, 2538), 66-67.

¹⁴ พิเศษ เจียจันทร์พงษ์, *พระแก้วมรกต* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2546), 13.

¹⁵ วิศรดา ตั้งคำวานิช, “รุ่งอรุณแห่งความสุข: การสร้างประวัติศาสตร์ “สุโขทัย” พ.ศ. 2450-2534” (วิทยานิพนธ์ปริญญาโทบริหารศึกษาศาสตร์, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย, 2555), 77.

วรรณกรรมเหล่านี้ไม่เพียงแต่ชี้ให้เห็นถึงการรับรู้เรื่องเมืองสุโขทัยในฐานะเมืองที่เจริญรุ่งเรืองด้านพระพุทธศาสนาของชนชั้นนำสยามในต้นรัตนโกสินทร์เท่านั้น ทว่ายังชี้ให้เห็นถึงความเปลี่ยนแปลงด้านโลกทัศน์ที่มีลักษณะเป็นเหตุเป็นผลและการคัดแยกความรู้ทางโลกย์และทางธรรมออกมาในรูปวรรณกรรมมีเนื้อหาทางโลกย์ และวรรณกรรมที่มีเนื้อหาทางธรรมในสมัยต้นรัตนโกสินทร์ไว้อีกด้วย แต่การเกิดขึ้นของพงศาวดารเหนือ นั้นมีความพิเศษและแตกต่างกับวรรณกรรมชิ้นอื่น ๆ ที่กล่าวถึงพระร่วงและเมืองสุโขทัยในยุคเดียวกัน ตรงที่เป็นการเก็บรวบรวม “ตำนาน” และ “เรื่องเล่า” ของชาวบ้านให้เข้าสู่การเป็น “พงศาวดาร” ของราชสำนัก จนเมื่อการตั้งคำถามต่อ “ประวัติศาสตร์” ที่ยาวนานกว่ากรุงศรีอยุธยาของชนชั้นนำสยามได้เกิดขึ้น

โดยตำนาน “พระร่วงเมืองสุโขทัย” และ “พระร่วงอรุณกุมารเมืองสวรรค์โลก” ซึ่งปรากฏในพงศาวดารเหนือ เป็นเพียง “เบาะแส” ชิ้นแรก ที่ทำให้ชนชั้นนำสยามในสมัยปลายรัชกาลที่ 3 ได้ริเริ่มให้ความสนใจเมืองสุโขทัยในฐานะเมืองที่มีประวัติศาสตร์อันยาวนานมากกว่ากรุงศรีอยุธยา และเป็นหนึ่งในเมืองที่ต้องเข้าไปสำรวจศึกษาร่วมกับเมืองอื่น ๆ ที่มีปรากฏไว้¹⁶ แต่ทว่าการค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าฯ ใน พ.ศ. 2376 ที่เนินปราสาทเมืองเก่าสุโขทัยนั้น ได้กลายเป็นเสมือนหมุดหมายสำคัญที่ทำให้ประวัติศาสตร์กรุงสุโขทัยได้เข้ามาสู่การรับรู้ของชนชั้นนำสยามในฐานะประวัติศาสตร์ที่ยาวนานกว่ากรุงศรีอยุธยาอย่างเป็นทางการมากขึ้น เจกเช่นเดียวกันกับการค้นพบพระนาม “พ่อขุนรามคำแหง” บนหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ด้วย โดยจารึกนั้นก็มีลักษณะเป็นแท่นสี่เหลี่ยมรูปกลมมน สูง 1 เมตร 11 เซนติเมตร กว้าง 35 เซนติเมตร ทำด้วยหินทรายแบ่ง มีจารึกทั้ง 4 ด้าน¹⁷ แบ่งได้เป็น 3 ตอน ตอนที่ 1 ส่วนบรรทัดที่ 1 ถึง 18 เป็นการเล่าพระราชประวัติของ “พ่อขุนรามคำแหง” ตั้งแต่ประสูติจนถึงเสวยราชย์ ได้ใช้คำว่า “กู” ซึ่งเป็นสรรพนามบุรุษที่ 1 เป็นหลัก ตอนที่ 2 เปลี่ยนสรรพนาม จากคำว่า “กู” ที่เป็นบุรุษที่ 1 ไปเป็น “พ่อขุนรามคำแหง” ที่เป็นบุรุษที่ 3 เล่าถึงเหตุการณ์และธรรมเนียมในกรุงสุโขทัย และตอนที่สาม ตั้งแต่ด้านที่ 4 ส่วนบรรทัดที่ 12 ถึงบรรทัดสุดท้าย มีตัวหนังสือต่างจากตอนที่ 1 และ 2 จึงคาดว่าน่าจะจารึกขึ้นภายหลัง เป็นการสรรเสริญพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหง และกล่าวถึงอาณาเขตของเมืองสุโขทัย ซึ่งพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวได้ทรงชะลอ

¹⁶ นพภูล กิจไพบูลทวี, “จากพงศาวดารสู่ประวัติศาสตร์ประเทศไทย: การเดินทางและการเรียนรู้ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2370-2460,” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์* 8, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน, 2564): 9.

¹⁷ กรมศิลปากร, *ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง* (กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2547), 14.

จารีกนี้มาไว้ที่กรุงเทพฯ พร้อมกับ “พระแท่นมิ่งคศิลาบาตร” ซึ่งเชื่อว่าเป็นพระแท่นที่ประทับของพ่อขุนรามคำแหง ซึ่งพระองค์ได้ทรงค้นพบบริเวณใกล้เคียงกับหลักศิลาจารีดังกล่าว¹⁸

เมื่อพระวชิรญาณภิกษุได้ทรงเสด็จขึ้นเสวยราชย์เป็นพระบาทสมเด็จพระจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 4 แล้ว ไมเคิล ไรท ได้ให้ทัศนะไว้ว่า การขึ้นครองราชย์สมบัตินั้นทำให้พระองค์ต้องห่างเหินกับกัลยาณมิตรเก่าเมื่อครั้งยังเป็นพระวชิรญาณภิกษุอย่างบาทหลวงปาลเลอกัวซ์ และหมอบรัดเลย์ ผนวกกับการเข้ามาของเซอร์จอห์น เบาว์ริง ในฐานะตัวแทนของจักรวรรดิบริเตนใหญ่ พร้อมด้วยสนธิสัญญาเปิดการค้าเสรี จุดนี้ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงพยายามจะนำองค์ความรู้ด้านประวัติศาสตร์ของพระองค์ที่มีอยู่นั้นมาสังเคราะห์ กลั่นกรองออกมาเป็น “ประวัติศาสตร์สยาม” ดังปรากฏในหลักฐานอย่าง *ประชาชนและราชอาณาจักรสยาม* ที่ทรงพระราชทานให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง เพื่อแสดงให้เห็นความมีประวัติศาสตร์ที่ช้านานของสยาม ข้อสังเกตโดยตรงที่ พระราชพงศาวดารที่รัชกาลที่ 4 ทรงพระราชทานให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง นั้นเป็นเพียงประวัติศาสตร์ที่ย้อนไปได้ไกลเพียงแค่อยุทธยาเท่านั้น เป็นที่นาสนใจว่าเพราะเหตุใดศิลาจารีหลักที่ 1 ยังไม่ได้ถูกจัดเข้าเป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์สยาม” ในสมัยรัชกาลที่ 4 ดังที่ทรงพระราชทานให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง โดยจุดนี้ ไบรซ์ จี. บีมเมอร์ ตั้งข้อสังเกตไว้ในงานของเขาว่า อาจเป็นไปได้ที่รัชกาลที่ 4 นั้นยัง “อ่านศิลาจารีไม่ออก” จึงทำให้พระองค์เลือกที่จะไม่หยิบศิลาจารีหลักที่ 1 เข้าไปเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์สยาม¹⁹ หรืออาจเพราะพระองค์ไม่ได้ให้ความสำคัญต่อศิลาจารีหลักที่ 1 มากเท่าที่ควร²⁰ ต่อมา ไมเคิล ไรท ก็ได้ให้ความเห็นที่แย้งต่อบีมเมอร์อีกครั้งว่า รัชกาลที่ 4 นั้นมิได้ “อ่านศิลาจารีไม่ออก” แต่กลับกันพระองค์ทรงมีความปรารถนาอย่างยิ่งยวด ที่จะให้สยามเป็นรัฐในอุดมคติเฉกเช่นยุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหง โดยมีศิลาจารีเป็นเสมือนพิมพ์เขียว ในฐานะเมืองที่มีพื้นฐานเสรีภาพตามตะวันตก โดยตั้งอยู่บนอุดมการณ์แบบศาสนาพุทธ อันเป็นอุดมการณ์ที่กัลยาณมิตรสองคนของพระองค์อย่างบาทหลวงปาลเลอกัวซ์และหมอบรัดเลย์ปรารถนาจะให้สยามเป็นเช่นนั้น ทว่าเมื่อพระองค์เสด็จขึ้นครองราชย์แล้ว อุดมการณ์นี้ก็เปลี่ยนไป เพราะการเข้ามาของเซอร์จอห์น เบาว์ริง ผู้ที่ต้องการให้สยามถูกฉาบหน้าและตกแต่งให้มีความเป็นตะวันตกในแง่ของภาพลักษณ์ นั่นคือความเป็น “ศิวิไลซ์” และเน้นผลประโยชน์ของอาณาจักร มากกว่าการให้สยามมีอุดมการณ์แบบศาสนจักร และเมื่อรัชกาลที่ 4 ได้ทรงพระราชทานสำเนาหลักศิลาจารีหลักที่ 1 ให้แก่เซอร์จอห์น เบาว์ริง แต่เบาว์ริงไม่ได้ให้ความสนใจ รัชกาลที่ 4 จึงทรงต้องเก็บอุดมการณ์ของพระองค์เอาไว้ โดยไรทก็ได้เพิ่มเติมอีกว่า เหตุการณ์อังกฤษปราบปรามขบถ

¹⁸ สำนักงานจังหวัดสุโขทัย, กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร, “ศิลาจารี,” สืบค้นเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2566, http://www.sukhothai.go.th/history/hist_08.htm.

¹⁹ Beemer, “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957”, 38.

²⁰ Ibid., 42.

อินเดีย (Indian Mutiny) อย่างโหดเหี้ยมและอยู่ติธรรม ก็อาจเป็นเหตุผลที่ทำให้รัชกาลที่ 4 ทรงหมดศรัทธาในหลักมนุษยธรรมในแบบอังกฤษ และทรงเลิกใช้หลักศิลาจารึกหลักที่ 1 เป็นแผนสำหรับอนาคตของสยาม คือการมีความเจริญแบบอังกฤษบนฐานปรัชญาและศีลธรรมแบบพระพุทธศาสนา แล้วหันไปใช้นโยบาย “เอาตัวรอดเป็นยอดดี” แทน²¹ แต่ไม่ว่าด้วยเหตุผลใดก็ตาม ก็ไม่ได้ปรากฏการนำเนื้อหาจากหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 มาใช้อีกเลยตลอดรัชกาลของพระองค์ ในการเขียนประวัติศาสตร์

หากเราใช้รากฐานเรื่อง สำนึกทางประวัติศาสตร์ อันเกิดมาจากการเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ของชนชั้นนำสยามเป็นสารตั้งต้น จะทำให้เราสามารถเข้าใจความสำคัญของหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ที่มีต่อชนชั้นนำสยามในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ได้เป็นอย่างดี จะเห็นได้ว่า ความเปลี่ยนแปลงทางโลกทัศน์ของชนชั้นนำในต้นกรุงรัตนโกสินทร์ที่มีความเป็นเหตุเป็นผลและมีการเชื่อมั่นในศักยภาพของตัวมนุษย์มากกว่าอำนาจเหนือธรรมชาติ²² มากขึ้น อันเนื่องมาจากความเปลี่ยนแปลงทางสังคมและเศรษฐกิจ สำนึกทางเวลาที่เปลี่ยนแปลงจากแบบไตรภูมิไปสู่การตระหนักรู้ว่าสรรพสิ่งมีการพัฒนาไปในทางเจริญก้าวหน้า มากกว่าถดถอยลงไปสู่ความเสื่อม ดังเช่นคติทางพุทธศาสนาอย่างปัญจอนัตตธาน จึงทำให้ชนชั้นนำสยามเริ่มตั้งคำถามถึงความเจริญก้าวหน้าและพัฒนาการของตนมาตั้งแต่ครั้งอดีตกาล ว่าตนเองเป็นใคร ดำรงอยู่ในโลกสมัยใหม่ที่มีความผันเปลี่ยนเช่นนี้ได้อย่างไร และที่มาของตนนั้นเป็นมาอย่างไร ไปสู่การพยายามตามหาอดีตและความเป็นมาแห่งตนของชนชั้นนำสยามโดยมีรัชกาลที่ 4 เป็นหัวหอกในการศึกษาค้นคว้าในยุคตั้งต้น เพื่อตอบคำถามดังกล่าว

3. สู่การประกอบสร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ”: พอชนุรามาตำแหน่งในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ พ.ศ. 2450-2475

ในช่วงรอยต่อของความเป็นสมัยใหม่ ได้เผยให้เห็นการก่อตัวของกระแสบูรณนิยม (antiquarianism) ที่เติบโตอย่างต่อเนื่องในหมู่ชนชั้นนำสยามตั้งแต่ปลายสมัยรัชกาลที่ 3 ถึงรัชกาลที่ 4 มาแล้ว จนถึงรัชกาลที่ 5 ก็ยิ่งทวีความสำคัญมากขึ้นไปอีก จากการสร้างหอพระสมุด

²¹ ไมเคิล ไรท, “สุโขทัย “รัฐในอุดมคติ”,” ใน *ฝรั่งหายคลัง(หรือยัง)* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2551), 145-147.

²² งานของนิธิ เอียวศรีวงศ์ และสายชล สัตยานุรักษ์ ใช้คำว่า “เหตุผลนิยม” แต่งานในช่วงหลัง เช่น เอนก มากอนันต์, *จักรพรรดิราช: คติเบื้องหลังชนชั้นนำไทย* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2561) และ พิพัฒน์ พสุธารชาติ, *คราสและควินิน: รื้อสร้าง ‘ปากไก่และใบเรือ’ ของนิธิ เอียวศรีวงศ์* (กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชั่น เอ็ดดิชั่น, 2561) ปฏิเสธการใช้คำดังกล่าวและใช้คำว่า “ความเป็นเหตุเป็นผล” แทน เนื่องจากการใช้คำว่า “เหตุผลนิยม” อาจทำให้นึกไปถึงปรัชญาสำนักเหตุผลนิยม (Rationalism) ในบริบทคุณิยมธรรมของฝั่งตะวันตกที่มีสารัตถะของการให้เหตุผลที่แตกต่างกันไปมากจากความเป็นเหตุผลแบบไทย ซึ่งบทความนี้จะขอใช้คำว่า “ความเป็นเหตุเป็นผล” แทนที่คำว่า “เหตุผลนิยม” ด้วยบริบทแบบเดียวกันกับงานทั้งสอง.

วชิรญาณ การจัดสร้างพิพิธภัณฑ์ หอจดหมายเหตุ เพื่อเก็บโบราณวัตถุต่าง ๆ ฯลฯ ดังที่ธงชัย วินิจจะกูลได้ชี้ให้เห็นว่า สำนักทางกาลเวลาในยุคสมัยนี้มีการแบ่งเส้นระหว่าง “ยุคเก่า” กับ “ยุคใหม่” ที่ชัดเจนมากขึ้น มีการขีดเส้นกันระหว่าง “รัชกาลก่อน” และ “รัชกาลปัจจุบัน” อย่างชัดเจน²³ ซึ่งกระแสบูรณานิยมนี้ทำให้สำนักของชนชั้นนำสยามในยุคนี้ ที่มองย้อนกลับไปในยุคสมัยก่อนหน้าตจนถึงอดีตมีความชัดเจนมากขึ้น รวมไปถึงภารกิจการตามหาอดีตอันยาวนานของชาติไทยอันเป็นส่วนหนึ่งของวงการโบราณคดีที่ขยายตัวมากขึ้นในหมูชนชั้นนำสยามดังพระราชดำรัสของรัชกาลที่ 5 ในคราวเสด็จเปิดโบราณคดีสโมสรไว้ว่า

“ขอเชิญชวนท่านทั้งหลาย ให้กระทำในใจไว้ว่า เราจะค้นหาข้อความเรื่องราวของประเทศสยาม ไม่ว่าเมืองใดชาติใดวงศ์ใดสมัยใด รวบรวมเรียบเรียงขึ้นเป็นเรื่องราวของประเทศสยาม จับเดิมแต่ 1000 ปี ลงมา”²⁴

ขณะที่บีเอ็มเมอร์เสนอว่า ทั้งรัชกาลที่ 4 และรัชกาลที่ 5 นั้นไม่ได้ทรงใช้หลักศิลาจารึกหลักที่ 1 หรือเรื่องของพ่อขุนรามคำแหงเพื่อเป็น “ฐานราก” ให้แก่นโยบายทางการเมืองของพระองค์เลย และนักวิชาการประวัติศาสตร์เห็นพ้องตรงกันว่า อิทธิพลที่ทำให้เรื่องเล่าของกรุงสุโขทัยถูกควมรวมเข้าเป็นส่วนหนึ่งของประวัติศาสตร์ของสยามนั้น มาจากบทพระราชนิพนธ์ชิ้นสำคัญของพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัวขณะดำรงพระอิสริยยศเป็นสยามมกุฎราชกุมาร อย่าง *เที่ยวเมืองพระร่วง*²⁵ ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2450 โดยเป็นบันทึกส่วนพระองค์ที่ว่าด้วยการเสด็จประพาสเมืองสุโขทัยและเมืองใกล้เคียง บทพระราชนิพนธ์ดังกล่าวผนวกกับองค์ความรู้ด้านโบราณจากการค้นพบหลักศิลาจารึกหลักต่าง ๆ ที่มีการค้นพบมากขึ้นที่เมืองสุโขทัย และมีการอ่านอย่างจริงจังตลอดมาที่กระแสบูรณานิยมก่อตัวอยู่ในหมูชนชั้นนำสยาม²⁶ โดยเฉพาะจากงานด้านโบราณคดีของศาสตราจารย์ยอร์ช เซเดส์ ที่มีคุณูปการต่องานด้านสุโขทัยคืออย่างมหาศาล

²³ ธงชัย วินิจจะกูล, “ยุคสมัยและกษัตริย์อย่างใหม่ในพระราชพิธีสิบสองเดือน,” 64-65.

²⁴ “สมาคมสืบสวนของโบราณในประเทศไทย พระราชดำรัสในพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว,” *ศิลปากร* 12, ฉ. 2 (2511): 42 อ้างถึงใน คริส เบเคอร์ และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร, *ประวัติศาสตร์อยุธยา หัวศตวรรษสู่โลกใหม่*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: มติชน, 2563), 10.

²⁵ พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *เที่ยวเมืองพระร่วง*. พิมพ์ครั้งที่ 11. (กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2564.)

²⁶ ธงชัย วินิจจะกูล, “กุ ลอก ลอบ แต่งแบบไพร่ๆ ความผิดของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่ตัดสินโดยนักประวัติศาสตร์อำมาตย์,” 148.

จนเมื่อ พ.ศ. 2457 งานเขียนอีกชิ้นที่มีส่วนสำคัญในการยืนยันว่า สุโขทัยเป็นราชธานี และส่วนหนึ่งของราชอาณาจักรสยาม ก็ได้รับการเผยแพร่อย่างเป็นทางการนั่นคือ ส่วน “พระนิพนธ์คำนำ” ใน พระราชพงษาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา ฉบับพิมพ์ครั้งที่ 2 ที่สมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้ทรงเพิ่มเติมเฉพาะส่วนคำนำจากฉบับตีพิมพ์ครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2455²⁷ โดย “พระนิพนธ์คำนำ” นั้นเป็นการสังเคราะห์เนื้อหาจากหลักฐานด้านโบราณคดี อย่างศิลาจารึกและเอกสารต่าง ๆ เพิ่มเติม โดยแบ่งเป็น 3 ส่วน ตั้งแต่ “ตำนานหนังสือพระราชพงษาวดาร” ซึ่งเป็นการประเมินหลักฐานที่ใช้ประกอบกรเขียนและการอธิบายพระราชพงษาวดารที่แทรกอยู่ระหว่างการผลัดเปลี่ยนรัชกาลสมัยอยุธยา แบ่งเป็น ส่วนที่ 1 “อธิบายประวัติไทย ประวัติขอม อาณาจักรลานนาไทย ประวัติพม่า และประวัติของราชอาณาจักร สุโขไทย” ส่วนที่ 2 “อธิบายเหตุการณ์ก่อนการสร้างกรุงศรีอยุธยา” และ ส่วนที่ 3 “เหตุที่พระเจ้าอู่ทองสร้างกรุงศรีอยุธยา” เป็นส่วนสุดท้าย ซึ่งเนื้อหายุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหงที่ปรากฏใน “พระนิพนธ์คำนำ” ว่าด้วยประวัติของราชอาณาจักรสุโขทัย มีใจความสำคัญว่า “เป็นพระเจ้าแผ่นดินไทยที่ทรงอาณาภพมาก ควรนับว่าเป็นมหาราชเจ้าพระองค์หนึ่ง”²⁸ ซ้ำยังได้ทรงแผ่อิทธิพลของอาณาจักรสุโขทัยได้อย่างกว้างใหญ่ไพศาล นอกจากนี้ ยังได้กล่าวถึงเรื่องราวของพ่อขุนรามคำแหงที่ปรากฏในเอกสารจีน พงศาวดารเหนือ และเรื่องราวชาธิราช ที่ได้ทรงตีความถึงนโยบายการต่างประเทศในสมัยของพ่อขุนรามคำแหง อย่าง การเสด็จไปเมืองจีนถึง 2 ครั้ง รวมถึงนโยบายการปกครองด้านพระพุทธศาสนา การประดิษฐ์อักษรไทย ซึ่งสมเด็จพระยาดำรงราชานุภาพได้สรุปสมัยพ่อขุนรามคำแหง โดยกำหนดเหตุการณ์ไว้ 3 ประเภท “คือที่จัดการในบ้านเมืองประเภท ๑ การแผ่พระราชอาณาจักรประเภท ๑ การทำไมตรีกับต่างประเทศประเภท ๑”²⁹ โดยนอกจากจะแผ่ขยายอาณาจักรแล้ว “ได้ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนาให้เจริญรุ่งเรือง แลพระราชทานอภัยกรรมแก่ประชาไทยทั้งปวงเปนนอกประการ”³⁰ และที่สำคัญที่สุดคือ การประดิษฐ์อักษรไทย “เรื่องนี้พระเจ้าขุนรามคำแหงได้ทำประโยชน์อย่างยิ่งให้แก่ไทยตลอดจนถึงทุกวันนี้”³¹ ขณะเดียวกัน บทพระราชนิพนธ์ของรัชกาลที่ 6 อย่าง บทละครเรื่องพระร่วง ที่พระองค์ทรงอ้างอิงมาจากหนึ่งในตำนานที่มีระบุไว้ในพงศาวดารเหนือ ซึ่งรัชกาลที่ 6 ทรงพระราชวินิจฉัยว่าอาจเป็น

²⁷ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา (ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2455).

²⁸ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา, พิมพ์ครั้งที่ 2 (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทย, 2457), 88.

²⁹ เรื่องเดียวกัน, 92.

³⁰ เรื่องเดียวกัน, 93.

³¹ เรื่องเดียวกัน.

พ่อขุนศรีอินทราทิตย์ โดยการแสดงบทละครพุดนี้เมื่อ พ.ศ. 2467 รัชกาลที่ 6 ก็ได้ทรงสวมบทบาทเป็น “นายมันป็นยาว” พรานผู้จงรักภักดี ด้วยพระองค์เองอีกด้วย³² ก็ย่อมชี้ให้เห็นถึงความนิยมชมชอบในตัวพระร่วงและเรื่องเมืองสุโขทัยของชนชั้นนำสยาม พร้อมทั้งส่งเสริมอุดมการณ์ชาตินิยมที่เสนอให้พระร่วงเป็นตัวแทนของพระมหากษัตริย์ที่ทำหน้าที่ปลดแอกชาติไทยจากขอม

ด้วยอิทธิพลของงานพระนิพนธ์ของทั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารและรัชกาลที่ 6 นี้เอง ที่ธงชัย วินิจจะกุล ระบุว่า เป็นครั้งแรกที่สุโขทัยได้ขยับปริมณฑลจากการเป็น “เรื่องปรัมปรา” เข้าสู่การเป็น “ประวัติศาสตร์” ของสยามอย่างเป็นทางการ³³ ซึ่ง “พระนิพนธ์คำนำ” ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารถือเป็นงานเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์สำคัญที่ได้ใช้วิธีสังเคราะห์หลักฐานประเภทต่าง ๆ ให้เป็นข้อเท็จจริงที่มีความต่อเนื่อง โดยเน้นความต่อเนื่องของราชธานีและราชวงศ์เป็นสำคัญ และความรู้ด้านประวัติศาสตร์เช่นนี้ก็ได้ถูกถ่ายทอดผ่านกลไกระบบราชการสมัยใหม่ ร่วมกับแนวคิดชาตินิยมที่ถูกปลูกฝังอย่างเข้มข้น ซึ่งไบรซ์ บีมเมอร์เรียกลักษณะนี้ว่า ประวัติศาสตร์ชาตินิยมทางการ (official nationalism historiography) ซึ่งต่อยอดมาจากคำของเบเนดิกต์ แอนเดอร์สัน ที่ให้คำนิยามถึงคำว่าชาตินิยมทางการ (official nationalism) อันหมายถึง กลยุทธ์ของกลุ่มผู้มีอำนาจภายใต้ชุมชนจินตกรรมที่เกิดขึ้นใหม่³⁴ ดังเช่นการถ่ายทอดความรู้ด้านประวัติศาสตร์แบบราชาชาตินิยมเพื่อสร้างชุมชนจินตกรรม อันหมายถึงชาติที่เพิ่งเกิดขึ้นในสมัยรัชกาลที่ 6

3.1 ภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาราณะ” ของพ่อขุนรามคำแหง ในรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์

ความน่าสนใจของข้อเสนองานเรื่อง “กษัตริย์สาราณะ” ของธงชัย วินิจจะกุล ที่กล่าวไปข้างต้นในบทนำ คือการใช้ประกอบการพิจารณาสิ่งที่ปรากฏในเอกสารอีกชิ้นสำคัญของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารที่กล่าวถึงพ่อขุนรามคำแหงและยุคสมัยของพระองค์ก็คือ *แสดงบรรยายพระราชพงศาวดาร* ซึ่งเป็นพระนิพนธ์เพื่อใช้ทรงบรรยายที่จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัยเมื่อ พ.ศ. 2467 โดยแบ่งการแสดงบรรยายเป็นกัณฑ์ทั้งหมด 4 กัณฑ์ ตามลำดับ โดยเนื้อหาอันสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชกุมารได้ทรงนิพนธ์ไว้ในคำนำว่า มิได้อ้างอิงจากพงศาวดาร

³² พระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, *บทละครพุดคำกลอน เรื่อง พระร่วง และแกลงเรื่องพระร่วงตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี*, พิมพ์ครั้งที่ 2 (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์อักษรสัมพันธ์, 2517), คำนำ.

³³ ธงชัย วินิจจะกุล, “กุ ลอก ลอบ แต่งแบบไพร่ๆ ความผิดของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่ตัดสินโดยนักประวัติศาสตร์อำมาตย์,” 148.

³⁴ Benedict Anderson, *Imagined Communities: Reflections on the Origins and Spread of Nationalism* (London: Verso, 1983), 95, quoted in Beemer, “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957”, 10.

ฉบับใดฉบับหนึ่ง แต่ “มีพระประสงค์จะให้ไปเล่าเรื่องพงศาวดารสยาม ซึ่งได้สอบสวน เห็นว่า เรื่องที่จริงเป็นอย่างไร”³⁵

โดยเนื้อหาของพอขุนรามคำแหงและยุคสมัยของพระองค์ใน *แสดงบรรยายพระราชพงศาวดาร* นั้นไม่มีความแตกต่างไปจากส่วน “พระนิพนธ์คำนำ” ใน *พระราชพงศาวดารฉบับพระราชหัตถเลขา* ที่เขียนขึ้นเมื่อ 10 ปีก่อนหน้ามากเท่าใด อีกทั้งยังเป็นการยืนยันข้อสันนิษฐานของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพแต่เดิมอีกด้วย โดยใจความหลักคือ การสรรเสริญพระเกียรติคุณของพอขุนรามคำแหงในฐานะกษัตริย์นักรบและนักปราชญ์ สามารถแผ่ขยายอาณาจักรได้อย่างกว้างไกลไปจนถึงแหลมมลายู ทรงทำนุบำรุงพระพุทธศาสนา แต่ความน่าสนใจในเนื้อหาในหลักฐานชิ้นนี้ คือการที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงเปรียบเทียบรัชกาลของพอขุนรามคำแหงกับรัชกาลที่ 5 เอาไว้ว่า “พระเจ้าแผ่นดินสยามซึ่งจะได้เสด็จไปถึงต่างประเทศโดยไม่ตรีในเวลาเสวยราชย์อยู่ ปราบกฏมาในพงศาวดารแต่ 2 พระองค์ คือ พระเจ้ารามคำแหงมหาราชพระองค์หนึ่ง กับพระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัวในรัชกาลที่ 5 กรุงรัตนโกสินทร์นี้อีกพระองค์หนึ่งเท่านั้น”³⁶

เหตุนี้จึงได้ตั้งข้อสังเกตว่า ในทัศนะของชนชั้นนำสยามตั้งแต่รัชกาลที่ 4 พอขุนรามคำแหงและยุคสมัยของพระองค์คือ ภาพแทนของการเป็น “กษัตริย์सारณะ” จากในอดีตที่ได้เปลี่ยนแปลงตั้งแต่รัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา ตามข้อสังเกตของไรท์ที่กล่าวว่า รัชกาลที่ 4 ทรงมีอุดมคติจะใช้ศิลาจารึกเป็นพิมพ์เขียวในการปฏิรูปประเทศไปสู่ความเป็นอารยะ แต่กลับต้องพับเก็บไป เพราะการทำสนธิสัญญาเบาว์ริง จนมาในสมัยรัชกาลที่ 5 ที่พระองค์ทรงปรับเปลี่ยนไปเป็น “กษัตริย์सारณะ” ภายใต้รัฐธรรมนูญสิทธิราชย์อย่างเป็นทางการ การกลับมาของยุคสมัยพอขุนรามคำแหงในศิลาจารึกหลักที่ 1 ทำให้ชนชั้นนำสยามค้นพบว่า ความเป็น “กษัตริย์सारณะ” นั้นอาจไม่ได้เพิ่งเกิดขึ้นในรัชกาลที่ 4 แต่มีมาตั้งแต่ครั้งพอขุนรามคำแหงแล้ว จากการที่สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพทรงตั้งข้อสังเกตถึงหลายประเด็นครั้งกรุงสุโขทัยที่อาจเป็นรากฐานให้แก่ประเพณีสมัยกรุงรัตนโกสินทร์ เช่น การสิ้นกระดิ่งเพื่อร้องฎีกา อาจ “เป็นต้นประเพณีซึ่งเรียกว่าตีกลองร้องฎีกา อันมีสืบมากรุงรัตนโกสินทร์”³⁷ คือการตีกลองวินิจฉัยฎีกา และการสร้างพระแท่นมนังคศิลาบาตรเพื่อเสด็จแสดงธรรมแก่ราษฎรและออกว่าราชการ ก็ “คงเป็นธรรมเนียมเดิมของชาติไทย และให้สืบต่อมาจนสมัยกรุงศรีอยุธยา”³⁸ อีกประการตามที่กล่าวไปข้างต้นว่า พระมหากษัตริย์นั้นมี

³⁵ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม* (พระนคร: โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด, 2467), คำนำ.

³⁶ เรื่องเดียวกัน, 34.

³⁷ เรื่องเดียวกัน, 32.

³⁸ เรื่องเดียวกัน, 33.

นโยบายการต่างประเทศถึงกับเสด็จไปเจริญสัมพันธไมตรีด้วยตัวเอง อย่างการเสด็จไปเมืองจีนของพ่อขุนรามคำแหง และการเสด็จประพาสยุโรปของรัชกาลที่ 5 อีกประการหนึ่งที่น่าจะเทียบเคียงได้ ระหว่างบทบาทของรัชกาลที่ 5 กับพ่อขุนรามคำแหงคือ การเป็น “กษัตริย์สาธารณะ” ที่อยู่ใกล้ชิดกับประชาชน ซึ่งจะเห็นได้ว่า รัชกาลที่ 5 เองก็ทรงใกล้ชิดกับประชาชน ดังที่ทรงโปรดการประพาสต้น ตั้งแต่เสด็จเถลิงถวัลยราชสมบัติ ก็เสด็จประพาสต้นแทบทุกปี โดยเสด็จไปตามหัวเมืองน้อยใหญ่ จนไปถึงต่างประเทศดังที่กล่าวไปข้างต้น แม้การเสด็จประพาสต้นของรัชกาลที่ 5 เองจะเป็นไปเพื่อ “ผ่อนคลายพระอิริยาบถ” แต่การเสด็จประพาสต้นนั้นก็ยิ่ง “กล่าวว่าเป็นประโยชน์แก่ราชการบ้านเมืองไปด้วยอีกสถาน”³⁹ ช้ำยังตอกย้ำถึงสถานะความเป็น “กษัตริย์สาธารณะ” ที่ใกล้ชิดกับประชาชนมากกว่ายุคสมัยก่อน ๆ จนได้รับพระสมัญญานามว่า “ปิยมหาราช”

ดังที่กล่าวไปแล้วว่า สำหรับชนชั้นนำสยามในสมัยรัชกาลที่ 6 มานั้น สุขุขทัยได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ชาติ” เป็นที่เรียบร้อยแล้ว การที่ชนชั้นนำสยามได้มองกลับไปแล้วค้นพบถึงความบังเอิญบางประการที่ภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาธารณะ” ที่ได้รับการยอมรับจากราษฎร เป็นส่วนหนึ่งของสังคมตั้งที่ทรงชัยเสนอนในสมัยรัชกาลที่ 4 เป็นต้นมา สอดคล้องกับยุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหงตามปรากฏในศิลาจารึกหลักที่ 1 จากการที่ต้องรับราชการกิจ รับการร้องทุกข์จากราษฎร และให้เสรีด้านการทำมาค้าขาย ทำให้ยุคสุขุขทัยมีความต่อเนื่องกับกรุงรัตนโกสินทร์มากยิ่งขึ้น เพราะประเพณีในยุคปัจจุบันขณะนั้น “มีมาก่อนแล้ว” จึงทำให้ยุคสมัยของพ่อขุนรามคำแหงกลายเป็นภาพลักษณ์แทนยุคสมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์ที่พระมหากษัตริย์ทรงเป็น “กษัตริย์สาธารณะ” ไปโดยปริยาย และแม้รัชกาลที่ 5 จะได้รับการเสนอด้วยภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาธารณะ” ที่เป็น “ปิยมหาราช” คือที่รักของปวงประชาชนแล้ว ในรัชกาลต่อมาอย่างพระบาทสมเด็จพระมงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 6 ก็ไม่ได้ทรงเสนอภาพลักษณ์ของพระองค์ในฐานะ “กษัตริย์สาธารณะ” ที่เป็น “ปิยมหาราช” เท่าที่ควร ด้วยพระราชนิยมในรัชกาลที่ 6 ที่ทรงใช้เวลาส่วนใหญ่กับพื้นที่ส่วนพระองค์ และการแสดงภาพลักษณ์ที่แตกต่างจากพระราชบิดา และรัชกาลต่อมาคือ พระบาทสมเด็จพระปกเกล้าเจ้าอยู่หัว ก็ได้เคยพยายามจะเสนอบทบาทของพระมหากษัตริย์ในฐานะ “บิดาผู้ปกครองบุตร” ต่อสาธารณะ โดยเฉพาะชาวตะวันตก ดังที่ทรงพระราชทานสัมภาษณ์ต่อนายแฮโรลด์ เอ็น. เดนนี่ นักข่าวจากหนังสือพิมพ์ The New York Times ดีพิมพ์เมื่อ พ.ศ. 2474 มีใจความว่า พระมหากษัตริย์สยามมิได้ทรงถือสิทธิอันศักดิ์สิทธิ์ใด ๆ แต่พระมหากษัตริย์สยามทรงเป็นดัง

³⁹ พระบาทสมเด็จพระจุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว และ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอฯ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, จดหมายเหตุ เรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 ครั้งที่แรกและครั้งที่ 2 (พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2477), ค.

“บิดา” ของประชาชนมาตั้งแต่ครั้งโบราณกาลแล้ว ในฐานะ “พ่อเมือง”⁴⁰ จุดนี้สะท้อนให้เห็นว่า ภายหลังรัชกาลที่ 5 เป็นต้นมา ภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาธารณะ” ที่ปกครองบ้านเมืองและใกล้ชิดประชาชนประดุจพ่อปกครองลูก ดังเช่นพ่อขุนรามคำแหงได้กลายมาเป็นภาพลักษณ์ใหม่ที่ ถูกนำเสนอก่อนการเปลี่ยนแปลงการปกครอง

4. ภาพลักษณ์ “วีรบุรุษผู้นำ” ของพ่อขุนรามคำแหง หลังปฏิวัติสยาม พ.ศ. 2475-2500

นับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา บทบาทของพระมหากษัตริย์ ถูกลดลงไปอย่างมหาศาล และรัฐบาลคณะราษฎรพยายามอย่างมากที่จะสร้างพื้นที่ให้แก่ “วีรบุรุษ/สตรี” ที่เป็นสามัญชนให้เป็นที่จดจำมากขึ้นในสังคม มากกว่าการผูกโยงประวัติศาสตร์ชาติ ให้กับบทบาทของพระมหากษัตริย์แต่เพียงผู้เดียว ตัวอย่างเช่น ท้าวสุรนารี วีรสตรีแห่ง นครราชสีมา เป็นรายแรกที่ถูกรัฐบาลของคณะราษฎรผลักดันโครงการการสร้างอนุสาวรีย์ให้ เกิดขึ้นอย่างรวดเร็ว ซึ่งในงานสายพิน แก้วงามประเสริฐ ได้ระบุว่า อนุสาวรีย์ท้าวสุรนารีนั้น ไม่เพียงแต่เป็นอนุสาวรีย์ที่สร้างพื้นที่ให้แก่คนธรรมดาบนผืนหน้าประวัติศาสตร์ชาติเท่านั้น แต่บทบาทของท้าวสุรนารียังช่วยกลบรอยต่างพร้อมที่เมืองนครราชสีมาเป็นมาโดยตลอด โดยเฉพาะเหตุการณ์กบฏบวรเดชที่ทำให้ชื่อเสียงของเมืองนครราชสีมาเสื่อมเสีย⁴¹ ขณะเดียวกัน “ประวัติศาสตร์ชาตินิยมวีรบุรุษ” ที่เน้นบทบาทของสามัญชน ยังช่วยเน้น ความสำคัญและจรรโลงอำนาจของผู้นำในระบอบใหม่ที่เป็นสามัญชนอีกด้วย

4.1 พ่อขุนรามคำแหงและ “ประวัติศาสตร์สุขุขทัย” ของหลวงวิจิตรวาทการ

บุคคลที่ได้ชื่อว่ามีอิทธิพลต่องานศึกษาประวัติศาสตร์ในยุคหลังปฏิวัติสยามเป็นต้นมา นั้นก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ (กิมเหลียง วัฒนปฤดา) โดยงานจำนวนมากที่ศึกษาแนวคิดของ หลวงวิจิตรวาทการ ล้วนให้ความเห็นตรงกันว่า งานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการ เป็นงานที่ ได้รับแรงบันดาลใจสำคัญมาจากงานพระนิพนธ์ของทั้งสมเด็จพระ กรมพระยาตำราจรรยาภาพ และรัชกาลที่ 6 ถึงขั้นที่หลวงวิจิตรวาทการยอมรับว่า ได้ “ถือปี่” มาเลยทีเดียว⁴² ขณะที่ แนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการก็มีความแตกต่าง แต่ยังคงรากฐานบางอย่างจากสมเด็จพระ กรมพระยาตำราจรรยาภาพไว้ ตามบริบททางการเมืองนับตั้งแต่การเปลี่ยนแปลงการปกครอง เป็นต้นมา งานเขียนด้านประวัติศาสตร์ในยุคหลังปฏิวัติ โดยเฉพาะทศวรรษ 2480 เป็นต้นมา

⁴⁰ Harold N. Denny, “Suffrage for Siam is planned by King to test Democracy,” *The New York Times*, April 28, 1931.

⁴¹ สายพิน แก้วงามประเสริฐ, *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2538).

⁴² อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์, *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475*, 299.

จึงมีหลวงวิจิตรวาทการเป็นหัวหอกสำคัญในการประกอบสร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ” กระแสหลักรูปแบบใหม่ขึ้นมา ผ่านรูปแบบงานประพันธ์ และบทละครอิงประวัติศาสตร์ ให้กับรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่มีการปลุกเร้ากระแสชาตินิยมและรัฐนิยม ซึ่ง “ประวัติศาสตร์ชาติ” แบบใหม่ของหลวงวิจิตรวาทการได้เน้นถึงความสืบเนื่องของความเป็น “เชื้อชาติไทย” ทางสายเลือด แทนที่พัฒนาการและความสืบเนื่องของสถาบันกษัตริย์และราชธานีศูนย์กลางซึ่งเป็นชาตินิยมเดิมตั้งแต่สมัยรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์⁴³ เหตุนี้ คำอธิบาย “ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช” รูปแบบใหม่จึงได้เกิดขึ้นเพื่อรองรับอุดมการณ์ชาตินิยมในสมัยนี้อย่างมีนัยสำคัญ

โดยหนึ่งในหลักฐานที่ปรากฏแนวคิดของหลวงวิจิตรวาทการที่มีต่อพ่อขุนรามคำแหง และประวัติศาสตร์สุโขทัยอย่างชัดเจนคือ เอกสารจารึกพ่อขุนรามคำแหงและคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการ ซึ่งได้นำศิลาจารึกหลักที่ 1 มาตีพิมพ์ใหม่ พร้อมคำอธิบายประกอบเมื่อ พ.ศ. 2477 โดยหลวงวิจิตรวาทการได้ให้นิยามพ่อขุนรามคำแหงว่าเป็น “ผู้ได้ทรงปลดชาติไทยให้พ้นจากแอกไถ่ออกจากต่างด้าว...”⁴⁴ เพราะแต่เดิม คนไทยที่ได้อพยพมายังดินแดนสุวรรณภูมิ ต้องอยู่ภายใต้อิทธิพลของมอญเขมร ต้องใช้ภาษาเช่นเดียวกันกับมอญเขมร แต่เมื่อมาถึงสมัยของพ่อขุนรามคำแหง “ได้เกิดมีความรักชาติอันแรงกล้า เมื่อทรงปลดอำนาจขอมออกจากบ่าไทยแล้ว ก็เลิกใช้ภาษาขอมในทางราชการ ให้กลับใช้ภาษาไทยอย่างเต็มที่...”⁴⁵ ซึ่งภาษาไทยของพ่อขุนรามคำแหงนี้แตกต่างจากขอมโดยสิ้นเชิง และหลวงวิจิตรวาทการยังเสริมอีกว่า “ถ้าหากเราได้ใช้วิธีเขียนแบบพ่อขุนรามคำแหงมาจนถึงบัดนี้ ก็จะทำให้ความสะดวกแก่การเขียนการพิมพ์เป็นอย่างยิ่ง แต่ทว่าเสียดายที่สิ้นบุญพ่อขุนรามคำแหงแล้ว ไม่มีใครเข้มแข็งพอที่จะรักษาความเป็นไทยไว้โดยสมบูรณ์ วิธีขอมได้กลับมาใหม่” มาจนถึงตอนนี้ “...เมื่อเราอยากกลับเข้าแบบเดิมของเรา ก็สายเสียแล้ว...”⁴⁶ ทั้งนี้ในงานเขียนชิ้นอื่น ๆ เช่น *วัฒนธรรมสุโขทัย* ซึ่งตีพิมพ์ใน พ.ศ. 2483 และเป็นอีกงานเขียนเกี่ยวกับสุโขทัยของหลวงวิจิตรวาทการที่มีชื่อเสียง ก็พบการเกิดพระเกียรติพ่อขุนรามคำแหงในฐานะ “ผู้ผดุงความเจริญรุ่งเรืองของบ้านเมือง” ตั้งแต่การสร้างถนนพระร่วงที่ยาวกว่า 260 กิโลเมตร การโปรดการสร้างพระพุทธรูปแบบยืนที่หลวงวิจิตรวาทการให้ความเห็นว่า เพราะพระนิสสัยของพ่อขุนรามคำแหงที่ “เป็นผู้ที่อยู่หนึ่งไม่ได้ และทรงถือความขยันขันแข็ง

⁴³ สายชล สัตยานุรักษ์, *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๒ ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕*, 61.

⁴⁴ หลวงวิจิตรวาทการ, *จารึกพ่อขุนรามคำแหง กับคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการ* (ม.ป.ท.: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477), 11.

⁴⁵ เรื่องเดียวกัน, 12.

⁴⁶ เรื่องเดียวกัน, 13.

เป็นความสำคัญยิ่งสำหรับคนและชาติ ทรงมีความคิดในทางก้าวหน้าอยู่ทุกขณะ”⁴⁷ แต่เมื่อวัฒนธรรมสุโขทัยของพ่อขุนรามคำแหงได้เสื่อมโทรมลง เพราะการรับเอาวัฒนธรรมขอมของพญาลิไทมาใช้ ก็นำไปสู่การล่มสลายของกรุงสุโขทัยในที่สุด⁴⁸

จากข้อความในงานเขียนต่าง ๆ ที่ได้ยกตัวอย่างมาข้างต้น ล้วนสะท้อนให้เห็นถึงแนวคิดโดยคร่าวของหลวงวิจิตรวาทการต่อ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ตามที่กล่าวไปก่อนหน้าได้ชัดเจนขึ้น จากการที่เห็นว่า สุโขทัยเป็นยุคทองและเป็นต้นกำเนิดของเชื้อชาติไทยแท้ การที่ไทยสามารถมีวัฒนธรรม “แท้” ที่บริสุทธิ์โดยปราศจากการเจือปนของวัฒนธรรมชนชาติอื่นอย่างขอมและมอญ คือการที่พ่อขุนรามคำแหงได้ทรงประดิษฐ์อักษรไทยเพื่อปฏิเสศการใช้อักษรขอม เสมือนเป็นการ “ปลดแอก” ตนเองจากขอม กระทั่งสิ้นยุคพ่อขุนรามคำแหง ก็ทำให้อักษรไทยซึ่งเป็นเสมือนวัฒนธรรม “แท้” ที่บริสุทธิ์ถูกเจือปนด้วยวัฒนธรรมของชนชาติอื่นอีกประการหนึ่ง บทบาทการปลดแอกชาติไทยของพระมหากษัตริย์ดังที่พ่อขุนรามคำแหงทรงประดิษฐ์อักษรไทยขึ้นใช้ ยังสะท้อนอิทธิพลประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมจากรัชกาลที่ 6 และสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาดำรงราชานุภาพ ที่มีต่อหลวงวิจิตรวาทการอีกด้วย โดยเฉพาะการรักษาไว้ซึ่งเอกราชของความเป็นชาติไทย ขณะเดียวกันก็ยังสะท้อนบทบาทของพ่อขุนรามคำแหงในฐานะ “มหาบุรุษ” ผู้สามารถพัฒนาชาติไทยและความเป็นไทยให้เจริญรุ่งเรืองได้ ซึ่งบีบเมอร์เรียกลักษณะการเขียนประวัติศาสตร์นิพนธ์ของหลวงวิจิตรวาทการว่า “ประวัติศาสตร์นิพนธ์ชาตินิยมสุดโต่ง” (ultra nationalism historiography)⁴⁹

กระทั่งการรัฐประหารของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ใน พ.ศ. 2500 หลวงวิจิตรวาทการได้เข้ามาเป็นส่วนหนึ่งในการสร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ” กระแสหลักรูปแบบใหม่อีกครั้ง โดยการกลับไปยึดโยงต่ออุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ซึ่งได้ถูกริเริ่มไว้ในสมัยรัชกาลที่ 6 และถูกฟื้นฟูในรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เป็นต้นมา งานเขียนของหลวงวิจิตรวาทการในช่วงทศวรรษ 2500 กระทั่งถึงแก่อนิจกรรมนั้น จึงได้มีส่วนในการส่งเสริมอุดมการณ์ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์ โดยนำอุดมการณ์ “ความเป็นไทย” เมื่อครั้งรัฐสมบูรณาญาสิทธิราชย์มาใช้อีกครั้ง จึงนับได้ว่า หลวงวิจิตรวาทการเป็นบุคคลที่ได้สร้าง “ประวัติศาสตร์ชาติ” กระแสหลักเพื่อตอบสนองความเปลี่ยนแปลงทางการเมืองทั้งสองครั้งได้อย่างดีเยี่ยม⁵⁰ และกลายเป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญที่มีส่วนในการสร้าง “ประวัติศาสตร์นิพนธ์

⁴⁷ หลวงวิจิตรวาทการ, “วัฒนธรรมสุโขทัย,” ใน *อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช*, รวบรวมโดยสาย และสมศรี หินซุย (สุโขทัย: ม.ป.พ., 2513), 5.

⁴⁸ เรื่องเดียวกัน, 13.

⁴⁹ Beemer, “Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957”, 12.

⁵⁰ สายชล สัตยานุรักษ์, *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๒ ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕*, 64-65.

เรื่อง “พ่อขุนรามคำแหงมหาราช” ที่มีอิทธิพลมาจนถึงปัจจุบัน ร่วมกับสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา ต๋านราชนิกุล และรัชกาลที่ 6

5. ภาพลักษณ์ “พ่อขุนรามคำแหงมหาราช” ในยุคกระแสประชาธิปไตยเบ่งบาน พ.ศ. 2500-2535

ภายหลังจากการปฏิรูปประหารของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ เมื่อ พ.ศ. 2500 นั้น ได้ถือว่เป็นชัยชนะของกระแสอนุรักษนิยม และได้นำมาซึ่งการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์นิพนธ์ กระแสหลักที่ได้เริ่มกลับมายึดโยงกับสถาบันพระมหากษัตริย์อีกครั้ง เช่นเดียวกับกับอุดมการณ์ “ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์” ที่ได้ถูกรื้อฟื้นและขับเน้นมากกว่าในสมัยรัชกาลที่ 6 บทบาทของสถาบันพระมหากษัตริย์ และพระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 ได้ถูกขับเน้นและได้รับการเปิดทางให้สะดวกมากยิ่งขึ้นโดยรัฐบาลของจอมพล สฤษดิ์ ซึ่งในหัวข้อนี้ จะได้ชี้ให้เห็นถึงการสร้างภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงมหาราชในยุคกระแสประชาธิปไตยที่เบ่งบาน ทำให้ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ได้กลับมายึดโยงความหมายต่อราชวงศ์จักรี และประวัติศาสตร์กระแสหลักแบบราชาชาตินิยมอีกครั้ง จนหยั่งรากลึกและทรงพลัง

5.1 ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่องพ่อขุนรามคำแหงมหาราช ภายใต้อิทธิพลกระแสประชาธิปไตยใน “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย”

นับตั้งแต่ พ.ศ. 2500 เป็นต้นมา บทบาทของสถาบันกษัตริย์ได้มีแนวโน้มสูงขึ้น ด้วยพระราชกรณียกิจอย่าง “โครงการในพระราชดำริช” ที่มีกรขยายตัวไปในพื้นที่ต่าง ๆ อย่างรวดเร็ว ซึ่งชนิดา ชิตบัณทิตย์ มองว่า พระราชกรณียกิจของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวรัชกาลที่ 9 นี้เป็นกลไกในการสถาปนา “พระราชอำนาจนำ” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ ตามทศนะเรื่อง อำนาจนำ (hegemony) ของอันโตนิโอ กรัมชี่⁵¹ กระทั่งสถานะของสถาบันฯ และพระราชอำนาจนี้ได้ขิ้นสู่จุดสูงสุดเมื่อ พ.ศ. 2535 ภายหลังกเหตุการณ์พฤษภาทมิฬ ที่พระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวได้ทรงเป็นผู้ไกล่เกลี่ยความขัดแย้งระหว่างฝ่ายพล.อ. สุจินดา คราประยูร และพล.ต. จำลอง ศรีเมือง บทบาทของรัชกาลที่ 9 เช่นนี้ได้สร้างภาพลักษณ์ใหม่ให้แก่สถาบันกษัตริย์ นั่นคือ การเป็นกษัตริย์สมัยใหม่ที่นิยมประชาธิปไตย ทั้งยังเป็นจุดเปลี่ยนที่พระราชอำนาจของสถาบันพระมหากษัตริย์สามารถดำเนินถึงจุดสูงสุด และสร้างฉันทมติร่วมกันระหว่างชนชั้นนำไทย ซึ่งสมศักดิ์ เจียมธีรสกุล และเกษียร เตชะพีระ เรียกว่า “ฉันทมติ

⁵¹ ชนิดา ชิตบัณทิตย์, *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริช: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*, พิมพ์ครั้งที่ 3 (กรุงเทพฯ: สมมติ, 2566).

ภูมิพล” อันเป็นฉันทมติร่วมระหว่างชนชั้นนำไทยแบบประนีประนอมและไม่หักล้างกัน และมีสถาบันกษัตริย์เป็น “อนุญาโตตุลาการสุดท้าย” ในความขัดแย้ง⁵²

ความเปลี่ยนแปลงของสถาบันกษัตริย์ในสมัยรัชกาลที่ 9 ภายหลังก พ.ศ. 2535 นี้ ได้นำไปสู่การเปลี่ยนแปลงรูปโฉมของประวัติศาสตร์นิพนธ์ไทยกระแสหลักอีกครั้งหนึ่ง ซึ่งประจักษ์ ก้องกีรติ เรียกว่าเป็น “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมประชาธิปไตย” เช่นเดียวกับสิ่งที่ธงชัยเสนอคือ “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยมใหม่” อันเป็นประวัติศาสตร์รูปแบบใหม่ที่สอดรับต่อกระแสประชาธิปไตย โดยยังมีสถาบันพระมหากษัตริย์เป็นศูนย์กลางของโครงเรื่องอยู่เช่นเดิม เพียงแต่ได้เปลี่ยนให้สถาบันพระมหากษัตริย์ที่แต่เดิมเป็นผู้รักษาเอกราชให้แก่ชาติไทย ได้ถูกขยายความให้เป็นผู้ที่นิยมประชาธิปไตย เป็นตั้ง “ประมุข” ของชนชั้นกลาง และรับใช้ประชาชน ซึ่งถือกำเนิดมาในภายหลังเหตุการณ์ 14 ตุลาคม จนนำไปสู่รัฐประหาร 19 กันยายน พ.ศ. 2549⁵³ เพื่อสื่อให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้อุปถัมภ์ประชาชนและนิยมความเป็นประชาธิปไตยมาอย่างเนิ่นนานแล้ว เช่นเดียวกัน ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ก็ได้รับการขยายความให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยภายหลังจากเหตุการณ์ 14 ตุลา อีกด้วย

เราอาจกล่าวได้ว่า ภายหลังกการเปลี่ยนแปลงการปกครองเป็นต้นมา ความขัดแย้งระหว่างฝ่ายคณะราษฎรและฝ่ายกษัตริย์นิยม ได้นำไปสู่การสมานนทบาทการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงเข้ามาปรับใช้ต่ออุดมการณ์ทางการเมืองของตนในลักษณะที่แตกต่างกัน โดยมีต้นธารวาทกรรมเดียวกันคือ บทพระนิพนธ์ของกรมพระยาดำรงราชานุภาพอย่าง *ลักษณะการปกครองสยามแต่โบราณ*⁵⁴ ผู้ที่ได้ให้ภาพการปกครองแบบพ่อปกครองลูกในยุคสุโขทัยเป็นการปกครองของชาวสยามโดยแท้ โดยท่าทีของฝ่ายคณะราษฎรที่สมานนทบาทพ่อขุนรามคำแหงคือ ความพยายามของจอมพล ป. พิบูลสงครามในการเป็น “พ่อขุนอุปถัมภ์” โดยการยึดโยงตนเองกับบทบาทของพ่อขุนรามคำแหงในรัฐบาลสมัยที่ 2 หากพิจารณาตามทัศนะของทักษิณ เฉลิมเตียรณ ด้วยนโยบายการพัฒนาและฟื้นฟูด้านศิลปวัฒนธรรม เริ่มตั้งแต่การอุปถัมภ์ปฏิสังขรณ์วัด อนุสาวรีย์ และสถานศักดิ์สิทธิ์จำนวนมากในกรุงเทพฯ การจัดพิมพ์เอกสารประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาคที่ ๑⁵⁵ ซึ่งเป็นหนังสือที่รวบรวมบทความและเนื้อหาเกี่ยวกับสุโขทัยและพ่อขุนรามคำแหงของทั้งสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ และหลวงวิจิตรวาทการ

⁵² อาสา คำภา, *กว่าจะครองอำนาจนำ การคลี่คลายขยายตัวของเครือข่ายในหลวงภายใต้ปฏิสัมพันธ์ชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2490-2530* (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2564), 494-495.

⁵³ ประจักษ์ ก้องกีรติ, *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองและวัฒนธรรมของนักศึกษาและปัญญาชนก่อน 14 ตุลา* (กรุงเทพฯ: ฟาเดียวกัน, 2556).

⁵⁴ สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยาดำรงราชานุภาพ, *ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ* (ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2482).

⁵⁵ *ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาคที่ ๑* (ม.ป.ท.: บริษัทไทยบริการ จำกัด, 2498).

ขึ้นในวาระวันคล้ายวันเกิดของตน การตั้งชื่อพรรค “เสรีมิ่งคศิลา” โดยอ้างอิงจากพระแท่นมิ่งคศิลาบาตร และที่สำคัญคือ การจัดแสดงละครเวที “อาณาจักรพม่ารามคำแหง” เป็นครั้งแรก โดยผู้ที่ประพันธ์บทละครนี้ก็คือ หลวงวิจิตรวาทการ เช่นเดิม⁵⁶

ขณะเดียวกัน ฝ่ายกษัตริย์นิยมและอนุรักษนิยมเองก็ได้ริเริ่มพัฒนาแนวคิดอันเกี่ยวเนื่องกับบทบาทกับสถาบันกษัตริย์ และความเป็นประชาธิปไตย อย่างเช่นในงานพระนิพนธ์ของกรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรที่ทรงแสดงปาฐกถาถวายพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัวอานันทมหิดล รัชกาลที่ 8 และสมเด็จพระเจ้าน้องยาเธอ เจ้าฟ้าภูมิพลอดุลยเดช เมื่อ พ.ศ. 2489 คือ “The Old Siamese Conception of Monarchy” และบทความที่ปรับปรุงมาเป็นภาษาไทยในชื่อ “เรื่องบรมราชาภิเษก” ได้ทรงกล่าวว่า ประชาธิปไตยและรัฐธรรมนูญนั้นมีมาตั้งแต่ครั้งสุโขทัยแล้ว โดยพระมหากษัตริย์จำเป็นต้องปฏิบัติตนอย่างเคร่งครัดภายใต้จารีตและคตินิยมราชาภายใต้พุทธศาสนา ทั้งยังปกครองไพร่ฟ้าในฐานะ “บิดาผู้ปกครองบุตร” (paternal kingship) ก่อนจะรับวัฒนธรรมมอญซึ่งก็คือพระธรรมศาสตร์มา “เจือปน” จนทำให้กลายเป็นธรรมิกราช⁵⁷ เช่นเดียวกับการสนับสนุนคติ “อเนกชนนิกรสโมสรสมมติ” ที่หมายถึงพระมหากษัตริย์ย่อมได้รับการเลือกจากประชาชนให้ขึ้นปกครองดูแลไพร่ฟ้า⁵⁸ และพระธรรมศาสตร์เองก็ยังเป็น “รัฐธรรมนูญจำกัดพระราชอำนาจบัญญัติมาตั้งแต่โบราณกาล”⁵⁹ เสมือนเป็นจุดกำเนิดประชาธิปไตยที่มีมาก่อน พ.ศ. 2475 โดยการสั่งกระตั้งหน้าประตูวังเพื่อรับเรื่องร้องทุกข์จากประชาชนก็ได้ถูกปรับเปลี่ยนเป็นให้ตำรวจหลวงเฝ้าหน้าประตูวังเป็นผู้รับเรื่องร้องทุกข์แทน⁶⁰ ตอกย้ำถึงความต่อเนื่องระหว่างสมัยสุโขทัยและกรุงรัตนโกสินทร์ตามที่สมเด็จพระยาจ่างราชานุภาพทรงตั้งข้อสังเกตเช่นเดียวกัน จึงกล่าวได้ว่า บทพระนิพนธ์นี้เปรียบเสมือน “พิมพ์เขียว” สำคัญ ที่กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากรได้ทรงต้องการวางรากฐานภาพลักษณ์กษัตริย์แบบใหม่หลังปฏิวัติให้แก่วัฒนธรรมที่ 8 และก็ได้ถูกหยิบยกมากล่าวถึงบ่อยครั้งตามงานศึกษาต่าง ๆ ดังที่ธงชัย วินิจจะกุล เสนอว่า พระนิพนธ์นี้เป็นดังกรอบทฤษฎีที่ชื่อ “ทิศทาง” ของสถาบันพระมหากษัตริย์ภายหลังการปฏิวัติสยามว่า

⁵⁶ ทักษิณ เณิมเตียรณ, *การเมืองระบบพม่ารามคำแหงแบบเผด็จการ*, พิมพ์ครั้งที่ 5 (กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำราสังคมศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2561), 117-118.

⁵⁷ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, *ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร* (กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517), 84.

⁵⁸ H.H. Prince Dhani Nivat, “The Old Siamese Conception of Monarchy,” *Journal of the Siam Society* 36, no. 2 (1947): 100.

⁵⁹ พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร, *ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่นพิทยลาภพฤฒิยากร*, 88.

⁶⁰ เรื่องเดียวกัน, 93.

ควรจะเป็นอย่างไร⁶¹ โดยพระราชกรณียกิจของรัชกาลที่ 8 ตั้งแต่การเสด็จประพาสนอกเขตพระนครเพื่อเยี่ยมเยียนพลกนิกร ทรงปราศรัยต่อประชาชนด้วยเครื่องกระจายเสียง บำเพ็ญพระราชพิธีต่าง ๆ ไปจนการเสด็จประพาสสำเพ็ง⁶² อาจเป็นการริเริ่มที่จะดำเนินรอยตามภาพ “กษัตริย์สาธารณชน” เช่นเดียวกับรัชกาลที่ 5 และถูกต่อยอดอีกครั้งในสมัยรัชกาลที่ 9

อีกวาทกรรมเรื่องบทบาทความเป็นประชาธิปไตยกับสถาบันกษัตริย์ของฝ่ายอนุรักษนิยมและกษัตริย์นิยมซึ่งมีชื่อเสียงมากภายหลัง พ.ศ. 2500 ที่ได้กล่าวถึงการเชื่อมโยงยุคพ่อขุนรามคำแหงในฐานะต้นกำเนิดประชาธิปไตยของไทย รวมทั้งศิลาจารึกหลักที่ 1 นั้นเป็นรากของกฎหมายรัฐธรรมนูญของประเทศไทยในปัจจุบัน เปรียบเสมือน “กฎบัตรแมกนา คาร์ตา” ของอังกฤษ ที่ตราขึ้นเมื่อ ค.ศ. 1215 และทรงอิทธิพลต่อเนื่องมาจนกลายเป็นกฎหมายรัฐธรรมนูญในปัจจุบัน คำกล่าวเช่นนี้เป็นของ ม.ร.ว.เสนีย์ ปราโมช ที่ได้แสดงบรรยายปาฐกถาเรื่อง “ศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง” ไว้เมื่อ พ.ศ. 2508 โดยกล่าวว่า “หลักศิลาจารึกของพ่อขุนรามคำแหงเป็นรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทย เทียบได้ไม่ต่างกับแมกนา คาร์ตาของพระเจ้าจอห์นที่ออกมาในคริสต์ศตวรรษที่ ๑๓ เดียวกัน ซึ่งคนอังกฤษถือกันว่าเป็น รัฐธรรมนูญฉบับแรกของเขา”⁶³ แต่ต่างกันตรงที่ “คำประกาศของพ่อขุนรามคำแหงไม่ใช่ประกาศคณะปฏิวัติรัฐประหาร ไม่ใช่เอกสารทางการเมืองที่ขุนนางหรือราษฎรบังคับให้พระเจ้าแผ่นดินเซ็นเหมือนแมกนา คาร์ตาของพระเจ้าจอห์น แต่เป็นปฏิญญาของผู้ปกครองบ้านเมือง ประกาศปิตุุทานศรัทธา ความเลื่อมใสในบ้านเมืองและประชาชนพลเมืองของตนเอง เป็นการที่พ่อเมืองประสิทธิประสาทสิทธิเสรีภาพให้แก่ลูกเมืองโดยอำเภอใจด้วยรักและเอ็นดู”⁶⁴ ม.ร.ว.เสนีย์ยังกล่าวอีกว่า พระแท่นมั่งคิลบาตรซึ่งเป็นพระที่นั่งของพ่อขุนรามคำแหงที่ใช้ในการว่าราชการนั้นมีความสำคัญมากกว่าศิลาจารึก และเป็นอีกตัวแทนของความเป็นประชาธิปไตยยิ่งกว่า เพราะเป็น “อาสน์ที่รองรับเป็นอาสน์ของปฐมกษัตริย์อย่างใกล้ชิด กษัตริย์ผู้ประสิทธิประสาทรัฐธรรมนูญฉบับแรกให้แก่ปวงชนชาวไทยด้วยน้ำพระทัยใฝ่ประชาชนเยี่ยงบิดาใฝ่บุตร”⁶⁵ กล่าวโดยสรุป ม.ร.ว.เสนีย์เป็นบุคคลแรกผู้นิยามบทบาทของพ่อขุนรามคำแหงในฐานะ “พระมหากษัตริย์ผู้นิยมประชาธิปไตย” ผู้ที่ให้สิทธิเสรีภาพแก่ประชาชนที่ทรงปกครองเป็นตั้งบิดาผู้ปกครองบุตร อยู่ภายใต้หลักพระพุทธศาสนา โดยมีหลักศิลาจารึกหลักที่ 1

⁶¹ ธงชัย วินิจจะกุล, “Hyper-royalism: Its Spells and Its Magic เวทย์มนตร์และความศักดิ์สิทธิ์ (หรือ คาถาและมายากล),” *ฟ้าเดียวกัน* 10, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน 2555): 114-135.

⁶² กรมศิลปากร, *พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล, พิมพ์ครั้งที่ 2* (กรุงเทพฯ: บริษัท ส. ศิลป์, 2521), 85-102.

⁶³ พิชัย สันตภิรมย์, *เสี้ยวศตวรรษแห่งการประกาศเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพิมพ์ลชย์ศึกษารณ* (กรุงเทพฯ: พิมพ์ลชย์ศึกษารณ, 2530), 149.

⁶⁴ เรื่องเดียวกัน, 153.

⁶⁵ เรื่องเดียวกัน.

เป็นตั้งรัฐธรรมนูญฉบับแรกของไทยที่มีมาก่อน พ.ศ. 2475 สื่อบ่งชี้ให้เห็นว่า สถาบันพระมหากษัตริย์เป็นผู้นิยมประชาธิปไตยมาตั้งแต่ยุคสุโขทัย คำกล่าวของ ม.ร.ว.เสนีย์ก็ได้กลายมาเป็นส่วนหนึ่งในวาทกรรมหลักของฝ่ายอนุรักษนิยมเมื่อกล่าวถึงยุคสมัยพ่อขุนรามคำแหงเสมอมา และผ่านการผลิตซ้ำใหม่มาโดยตลอด

ขณะที่ปัญญาชนร่วมสมัยอย่าง ม.ร.ว.คึกฤทธิ์ ปราโมช เองก็ถือว่าเป็นบุคคลสำคัญที่มีส่วนในการสนับสนุนแนวคิดพระมหากษัตริย์ที่ผูกติดกับประชาธิปไตยในสมัยพ่อขุนรามคำแหง อย่างการบรรยายเรื่อง “การปกครองสมัยสุโขทัย” ในงานสัมมนาบรรยายโบราณคดีที่จังหวัดสุโขทัยเมื่อ พ.ศ. 2503 ก่อนหน้าปาฐกถาของ ม.ร.ว.เสนีย์ โดยได้กล่าวไว้ว่า พระมหากษัตริย์ “นอกจากจะเป็นผู้ทรงบริหารด้วยพระองค์แล้ว ยังทรงเป็นอำนาจของประชาชนในการที่จะควบคุมฝ่ายบริหาร (หมายถึงข้าราชการ - ผู้เขียน)” และเมื่อพระมหากษัตริย์ทรงประพฤติมิชอบเสียเอง “ราษฎรก็มีสิทธิที่จะล้มอำนาจและตั้งกษัตริย์พระองค์ใหม่ขึ้นปกครองต่อไป”⁶⁶ อีกทั้งคำปาฐกถาเนื่องในพระราชพิธีรัชมิ่งคลาภิเษก เมื่อ พ.ศ. 2531 ม.ร.ว.คึกฤทธิ์เอง ก็ยังได้ตอกย้ำและสนับสนุนบทบาทของพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว รัชกาลที่ 9 ในฐานะ “พ่อ” ผู้ปกครองประชาชนประหนึ่งบุตร⁶⁷ จึงอาจสรุปได้ว่า ในทัศนะของปัญญาชนฝ่ายอนุรักษนิยมและกษัตริย์นิยมนั้น บทบาทและการปกครองของพ่อขุนรามคำแหงในสมัยสุโขทัยได้เป็นฐานรับบทบาทใหม่ให้แก่สถาบันพระมหากษัตริย์สมัยรัชกาลที่ 9 ในฐานะ “พ่อ” ผู้ปกครองและอยู่ใกล้ชิดลูก และดำรงตนอยู่ภายใต้หลักประชาธิปไตยหลัง พ.ศ. 2475

และในทศวรรษ 2500-2530 นี้เอง ประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราชก็ได้ขยับจากปริณิตผลงานเขียน ออกมาในรูปถาวรวัตถุและรัฐพิธีที่จัดสร้างโดยรัฐอย่างจริงจัง เมื่อมีนโยบายการจัดสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์พ่อขุนรามคำแหงขึ้นอย่างเป็นทางการในรัฐบาลจอมพล ถนอม กิตติขจร พร้อมกับการปรับเปลี่ยนภูมิทัศน์บริเวณเมืองโบราณสุโขทัยที่เคยขึ้นทะเบียนเป็นโบราณสถานเมื่อ พ.ศ. 2478 ให้เหมาะสมกับการเป็นที่ตั้งพระบรมราชานุสาวรีย์และพัฒนาเมืองโบราณให้เป็นอุทยานประวัติศาสตร์⁶⁸ โดยจำลองสภาพอุทยานประวัติศาสตร์จากข้อความในศิลาจารึกหลักที่ 1 ทั้งสิ้น ทั้งนี้ ยังมีการจัดกิจกรรมเพื่อสมทบทุนก่อสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์ ด้วยการจัดแสดงบทละครอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช

⁶⁶ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “การปกครองสมัยสุโขทัย,” ใน *คำบรรยาย สัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓*, รวบรวมโดย กรมศิลปากร (พระนครฯ: กรมศิลปากร, 2507), 165.

⁶⁷ ม.ร.ว. คึกฤทธิ์ ปราโมช, “สถาบันพระมหากษัตริย์กับการปกครองของไทย,” *วารสารสังคมศาสตร์* 25, ฉ. 2 (สิงหาคม 2531): 1-16.

⁶⁸ อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, “ประวัติและบทบาทหน้าที่,” สืบค้นเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2566, <https://www.finearts.go.th/sukhothaihistoricalpark/categorie/history>.

ที่มหาวิทยาลัยธรรมศาสตร์ เมื่อ พ.ศ. 2510⁶⁹ การสร้างเหรียญที่ระลึก รวมไปถึงการจัดตั้ง “มหาวิทยาลัยรามคำแหง” พร้อมนโยบายสำคัญคือ มหาวิทยาลัยเปิดแห่งใหม่ เมื่อ พ.ศ. 2518⁷⁰ การจัดงาน 700 ปี ลายสือไทย เพื่อประกาศพระเกียรติคุณพ่อขุนรามคำแหงในการประดิษฐ์ อักษรไทย ซึ่งเป็นรัฐพิธีที่จัดขึ้นในทั้งระยะสั้นและระยะยาวโดยภาครัฐและเอกชน โดยจัดตั้งแต่ พ.ศ. 2526 ถึง กันยายน พ.ศ. 2527 โดยเอกสารอย่าง *จดหมายเหตุ ๗๐๐ ปีลายสือไทย* ก็ได้เผยให้เห็นถึงกิจกรรมทางวิชาการจำนวนมากของรัฐและเอกชนที่ผลิตซ้ำประวัติศาสตร์นิพนธ์ ตลอดหนึ่งปี⁷¹ และการประกาศ “วันพ่อขุนรามคำแหงมหาราช” ขึ้นเป็นครั้งแรกเมื่อ พ.ศ. 2532 โดยเอาวันที่รัชกาลที่ 4 ค้นพบศิลาจารึกหลักที่ 1 คือวันที่ 17 มกราคมของทุกปีเป็นวันพ่อขุนรามคำแหงมหาราช⁷² จวบจนพื้นที่เมืองเก่าสุโขทัยก็ได้กลายเป็น “อุทยานประวัติศาสตร์” และขึ้นทะเบียนมรดกโลกจากองค์การเพื่อการศึกษา วิทยาศาสตร์และวัฒนธรรมแห่งสหประชาชาติ หรือยูเนสโก (UNESCO) เมื่อ พ.ศ. 2534⁷³ จึงนับว่าทศวรรษ 2500-2530 นั้นเป็นช่วงเวลาสำคัญที่มีการผลิตซ้ำเรื่องราวของพ่อขุนรามคำแหงโดยรัฐ

นอกจากกระแสการผลิตซ้ำประวัติศาสตร์นิพนธ์โดยรัฐแล้ว ในทศวรรษ 2500-2530 เป็นต้นมา ความสนใจด้านโบราณคดีในเมืองเก่าสุโขทัยก็ยังขยายตัวอย่างต่อเนื่อง สังเกตได้จาก การเกิดงานสัมมนาต้านโบราณคดีที่จังหวัดสุโขทัย เมื่อ พ.ศ. 2503 และเกิดงานศึกษาค้นคว้าทางวิชาการเกี่ยวกับประวัติศาสตร์และโบราณคดีในสุโขทัยขึ้นเป็นจำนวนมากเช่นเดียวกัน โดยงานที่นับว่ามีคุณภาพต่อสุโขทัยคดี ในยุคหลังศาสตราจารย์ออร์ซ เซเดส์ เป็นต้นมา ก็คือ งานของประเสริฐ ณ นคร และ เอ.บี. กริสโวลด์ อย่างบทความ *Epigraphic and Historical Studies*⁷⁴ ตีพิมพ์ลงในวารสาร *Journal of the Siam Society* โดยตีพิมพ์อย่างต่อเนื่อง ตั้งแต่ พ.ศ. 2511 ถึง พ.ศ. 2522⁷⁵ และยังมีงานอื่น ๆ ของประเสริฐที่ศึกษาประวัติศาสตร์สุโขทัยโดยเฉพาะอีกมากมาย

⁶⁹ คณะอนุกรรมการจัดทำทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์, *บทละครอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช* (พระนครฯ: มงคลการพิมพ์, 2510), 3.

⁷⁰ มหาวิทยาลัยรามคำแหง, สำนักงานสาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติต่างประเทศ, “เกี่ยวกับมหาวิทยาลัยรามคำแหง,” สืบค้นเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2566, http://www.oasc.ru.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=134.

⁷¹ กรมศิลปากร, *จดหมายเหตุ ๗๐๐ ปี ลายสือไทย* (กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526), คำนำ.

⁷² ดูประเด็นเรื่องการประกาศวันพ่อขุนรามคำแหงมหาราชเป็นวันสำคัญแห่งชาติ ใน ชนาวุฒิ บริรักษ์, *ความทรงจำใต้อำนาจ: ราชวงศ์ ฝลเมืองและการเมืองบนหน้าปฏิทิน* (กรุงเทพฯ: มติชน, 2565), 229-232.

⁷³ อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย, “ประวัติและบทบาทหน้าที่”

⁷⁴ Prasert Na Nagara and Alexander B. Griswold, *Epigraphic and Historical Studies* (Bangkok: The Historical Society, 1992).

⁷⁵ Tej Bunnag, “Obituary of: Dr. Prasert Na Nagara (1918 - 2019),” *Journal of the Siam Society* 107, no. 2 (2019): 167.

ซึ่งงานของประเสริฐและกริสโวลต์ได้ทำให้ศิลาจารึกจำนวนมากที่มีการขุดค้นพบได้รับการอ่านและแปลความหมายอย่างจริงจัง รวมไปถึงหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง ที่จะกลายเป็นข้อถกเถียงถึงความจริงแท้ว่าถูกสร้างในยุคพ่อขุนรามคำแหงจริงหรือไม่ ในช่วง พ.ศ. 2530 ถึง พ.ศ. 2534⁷⁶ ขณะที่ประเสริฐเองก็เป็นหนึ่งในบุคคลสำคัญที่มีส่วนในการพิสูจน์และสนับสนุนความจริงแท้ของหลักศิลาจารึกพ่อขุนรามคำแหง แต่การลงลึกถึงรายละเอียดของข้อถกเถียงจะเป็นสิ่งที่อยู่เหนือขอบเขตของบทความที่ต้องการกล่าวถึงเพียงการประกอบสร้างภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงที่มีความเปลี่ยนแปลงไปในแต่ละยุคสมัยเท่านั้น

6. บทสรุป : พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ในฐานะ “พระมหากษัตริย์และผู้นำในอุดมคติ”

ในบทความนี้ ผู้เขียนได้อรรถาธิบายถึงความสำคัญบางอย่างของประวัติศาสตร์นิพนธ์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช ที่ทำให้เรื่องราวของพระองค์กลายเป็นที่จดจำ มาตั้งแต่การค้นพบหลักศิลาจารึกหลักที่ 1 ของรัชกาลที่ 4 เมื่อพระนาม “รามคำแหง” เริ่มเข้ามาอยู่ในความทรงจำของชนชั้นนำสยามแทนที่ “พระร่วง” ซึ่งเป็นวีรบุรุษในปรัมปรา มาในสมัยรัชกาลที่ 6 ที่เรื่องราวของพ่อขุนรามคำแหงได้กลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ชาติ” ในฐานะสิ่งที่เชื่อมต่อระหว่างอดีตกับปัจจุบัน ที่สะท้อนภาพลักษณ์ “กษัตริย์สาธารณะ” ในสมัยสมบูรณาญาสิทธิราชย์ ผ่านบทพระนิพนธ์ของสมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอกรมพระยาต่อราชานุกาภาพและรัชกาลที่ 6 ที่กลายมาเป็น “ประวัติศาสตร์นิพนธ์แบบราชาชาตินิยม” มาในภายหลังเปลี่ยนแปลงการปกครอง พ.ศ. 2475 หลวงวิจิตรวาทการก็ได้เป็นผู้สร้างภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงให้สอดคล้องต่อนโยบายชาตินิยมสมัยรัฐบาลจอมพล ป. พิบูลสงคราม ที่เน้นความเป็น “ผู้นำในอุดมคติ” มากยิ่งขึ้น จวบจนการรัฐประหารของจอมพล สฤษดิ์ ธนะรัชต์ ที่เปิดทางให้อุดมการณ์ราชาชาตินิยมกลับมาอีกครั้ง ผนวกกับกระแสประชาธิปไตยภายหลัง 14 ตุลา ภาพลักษณ์ของพ่อขุนรามคำแหงจึงถูกปรับเปลี่ยนและถูกนำเสนอให้สอดคล้องกับกระแสประชาธิปไตยและภาพลักษณ์สถาบันกษัตริย์ผู้สมათานประชาธิปไตย และมีความเป็น “พ่อ” มากกว่าครั้งก่อน จนกลายเป็นส่วนหนึ่งของ “ประวัติศาสตร์ราชาชาตินิยม” ทั้งหมดทั้งหมดม้วนย้อนชี้ให้เห็นถึงความเป็น “พระมหากษัตริย์และผู้นำ” ของพ่อขุนรามคำแหงที่สามารถแผ่แผ่ฝังอุดมการณ์บางอย่างไว้จนสามารถถูกหยิบนำไปใช้ได้เข้ากับทุกยุคทุกสมัย แถมยังเข้ากันได้ดีอย่างน่าประหลาด จึงทำให้พ่อขุนรามคำแหงมหาราชกลายเป็นทั้งพระมหากษัตริย์และผู้นำในอุดมคติมาอย่างยาวนานจวบจนปัจจุบัน

⁷⁶ Ibid.

รายการอ้างอิง

- กรมศิลปากร. *จดหมายเหตุ ๗๐๐ ปี ลายสือไทย*. กรุงเทพฯ: กรมศิลปากร, 2526.
- กรมศิลปากร. *ประมวลข้อมูลเกี่ยวกับจารึกพ่อขุนรามคำแหง*. กรุงเทพฯ: สำนักหอสมุดแห่งชาติ กรมศิลปากร, 2547.
- กรมศิลปากร. *พระบาทสมเด็จพระปรเมนทรมหาอานันทมหิดล*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: บริษัท ส. ศิลป์, 2521.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "การปกครองสมัยสุโขทัย." ใน *คำบรรยาย สัมมนาโบราณคดีสมัยสุโขทัย พ.ศ. ๒๕๐๓*, รวบรวมโดย กรมศิลปากร, 161-171. พระนครฯ: กรมศิลปากร, 2507.
- คึกฤทธิ์ ปราโมช, ม.ร.ว. "สถาบันพระมหากษัตริย์กับการปกครองของไทย." *วารสารสังคมศาสตร์* 25, ฉ. 2 (สิงหาคม 2531): 1-16.
- คณะอนุกรรมการจัดหาทุนสร้างพระบรมราชานุสาวรีย์. *บทละครอิงประวัติศาสตร์เรื่อง พ่อขุนรามคำแหงมหาราช*. พระนครฯ: มงคลการพิมพ์, 2510.
- จุลจอมเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ และ ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *จดหมายเหตุ เรื่องเสด็จประพาสต้นในรัชกาลที่ 5 ครั้งที่แรกและครั้งที่ 2*. พระนคร: โรงพิมพ์โสภณพิพรรฒธนากร, 2477.
- ชนิดา ชิตบัณฑิตย์. *โครงการอันเนื่องมาจากพระราชดำริฯ: การสถาปนาพระราชอำนาจในพระบาทสมเด็จพระเจ้าอยู่หัว*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: สมมติ, 2566.
- ชนาวุฒิ บริรักษ์. *ความทรงจำใต้อำนาจ: ราชวงศ์ พลเมืองและการเมืองบนหน้าปฏิทิน*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2565.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา*. ม.ป.ท.: ม.ป.พ., 2455.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *พระราชพงษาวดาร ฉบับพระราชหัตถเลขา*. พิมพ์ครั้งที่ 2. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์ไทย, 2457.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *ลักษณะการปกครองประเทศสยามแต่โบราณ*. ม.ป.ท.: กรมศิลปากร, 2482.
- ดำรงราชานุภาพ, สมเด็จพระเจ้าบรมวงศ์เธอ กรมพระยา. *แสดงบรรยายพงศาวดารสยาม*. พระนคร: โรงพิมพ์ประเสริฐสมุด, 2467.
- ทักษ์ เฉลิมเตียรณ. *การเมืองระบบพ่อขุนอุปถัมภ์แบบเผด็จการ*. พิมพ์ครั้งที่ 5. กรุงเทพฯ: มูลนิธิโครงการตำรามนุษยศาสตร์และสังคมศาสตร์, 2561.

- ธงชัย วินิจจะกุล. “กุ ลอก ลอบ แต่งแบบไพเราะๆ ความผิดของ ก.ศ.ร. กุหลาบ ที่ตัดสินโดย นักประวัติศาสตร์อำมาตย์.” ใน *เจ้าพ่อ ประวัติศาสตร์ จอมขมังเวทย์: รวมบทความ เพื่อเป็นเกียรติในโอกาสครบรอบ 60 ปี ฉลอง สุนทรวาณิชย์, บรรณาธิการโดย ธนาพล ลีอมภิชาติ และ สุวิมล รุ่งเจริญ, 119-160. กรุงเทพฯ: สยามปริทัศน์, 2558.*
- ธงชัย วินิจจะกุล. *โฉมหน้าราชาชาตินิยม: ว่าด้วยประวัติศาสตร์ไทย*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2559.
- ธงชัย วินิจจะกุล. “ยุคสมัยและกษัตริย์อย่างใหม่ ในพระราชพิธีสิบสองเดือน.” ใน *ยุคสมัยและ กษัตริย์อย่างใหม่ ในพระราชพิธีสิบสองเดือน, บรรณาธิการโดย คงสัจจา สุวรรณเพชร, 3-107. กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชั่น เอ็ดดิชั่น, 2566.*
- ธงชัย วินิจจะกุล. “Hyper-royalism: Its Spells and Its Magic เวทย์มนตร์และความศักดิ์สิทธิ์ (หรือ คาถาและมายากล).” *ฟ้าเดียวกัน* 10, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน 2555): 114-135.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *การเมืองไทยสมัยพระเจ้ากรุงธนบุรี*. พิมพ์ครั้งที่ 13. กรุงเทพฯ: มติชน, 2561.
- นิธิ เอียวศรีวงศ์. *ปากไก่และใบเรือ: ว่าด้วยการศึกษาประวัติศาสตร์วรรณกรรมต้นรัตนโกสินทร์*. กรุงเทพฯ: แพรว, 2538.
- นพปฎล กิจไพบูลทวี. “จากพงศาวดารสู่ประวัติศาสตร์ประเทศไทย: การเดินทางและการเรียนรู้ ประวัติศาสตร์ของชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2370-2460.” *วารสารประวัติศาสตร์ ธรรมศาสตร์* 8, ฉ. 1 (มกราคม-มิถุนายน 2564): 1-15.
- เบเคอร์, คริส และ ผาสุก พงษ์ไพจิตร. *ประวัติศาสตร์อยุธยา หัวศตวรรษสู่โลกใหม่*. พิมพ์ครั้งที่ 3. กรุงเทพฯ: มติชน, 2563.
- ประจักษ์ ก้องกีรติ. *และแล้วความเคลื่อนไหวก็ปรากฏ: การเมืองและวัฒนธรรมของนักศึกษา และปัญญาชนก่อน 14 ตุลาฯ*. กรุงเทพฯ: ฟ้าเดียวกัน, 2556.
- ประวัติศาสตร์สุโขทัย ภาคที่ 1*. ม.ป.ท.: บริษัท ไทยบริการ จำกัด, 2498.
- พิชัย สันตภิรมย์. *เสี้ยวศตวรรษแห่งงานประกาศพระเกียรติคุณของพ่อขุนรามคำแหงมหาราช โดยพินิจศึกษากรณ*. กรุงเทพฯ: พินิจศึกษากรณ, 2530.
- พิทยลาภพฤฒิยากร, พระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น. *ชุมนุมพระนิพนธ์ของพระวรวงศ์เธอ กรมหมื่น พิทยลาภพฤฒิยากร*. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2517.
- พิพัฒน์ พสุธารชาติ. *คราสและควินิน: รื้อสร้าง ‘ปากไก่และใบเรือ’ ของนิธิ เอียวศรีวงศ์*. กรุงเทพฯ: อิลลูมิเนชั่น เอ็ดดิชั่น, 2561.
- พิริยะ ไกรฤกษ์. *จารึกพ่อขุนรามคำแหง: การวิเคราะห์เชิงประวัติศาสตร์ศิลปะ*. กรุงเทพฯ: อมรินทร์ พรินติ้ง, 2532.
- พิเศษ เจียจันทร์พงษ์. *พระแก้วมรกต*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2546.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *เที่ยวเมืองพระร่วง*. พิมพ์ครั้งที่ 11. กรุงเทพฯ: ศรีปัญญา, 2564.

มงกุฎเกล้าเจ้าอยู่หัว, พระบาทสมเด็จพระ. *บทละครพูดคำกลอน เรื่อง พระร่วง และแกลงเรื่อง พระร่วงตามตำนานและโดยสันนิษฐานโบราณคดี*. พิมพ์ครั้งที่ 2. กรุงเทพฯ: โรงพิมพ์ อักษรสัมพันธ์, 2517.

มหาวิทยาลัยรามคำแหง. สำนักงานสาขาวิทยบริการเฉลิมพระเกียรติต่างประเทศ. "เกี่ยวกับ มหาวิทยาลัยรามคำแหง." สืบค้นเมื่อวันที่ 28 สิงหาคม 2566. http://www.oasc.ru.ac.th/index.php?option=com_content&view=article&id=245&Itemid=134.

ไรท, ไมเคิล. *ฝรั่งหายคลัง(หรือยัง)*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2551.

วิจิตรวาทการ, หลวง. *จารึกพ่อขุนรามคำแหง กับคำอธิบายของหลวงวิจิตรวาทการ*. ม.ป.ท.: โรงพิมพ์พระจันทร์, 2477.

วิจิตรวาทการ, หลวง. *บทละครเรื่อง อานาภาพพ่อขุนรามคำแหง*. กรุงเทพฯ: บริษัทการพิมพ์ ไชยวัฒน์, 2508.

วิจิตรวาทการ, หลวง. "วัฒนธรรมสุโขทัย." ใน *อนุสรณ์พ่อขุนรามคำแหงมหาราช*, รวบรวมโดย สาย และสมศรี หินชุย, 1-29, สุโขทัย: ม.ป.พ., 2513.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. *ประวัติศาสตร์ "สุโขทัย" ที่เพิ่งสร้าง*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2557.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. "ภาพลักษณ์สมเด็จพระนเรศวรของราชสำนักไทยสมัยรัตนโกสินทร์ถึง ทศวรรษ 2480." *เอกสารประกอบสัมมนาวิชาการประจำปี 2554 500 ปี ความสัมพันธ์ สยามประเทศไทยกับโปรตุเกสและชาติตะวันตกในอุษาคเนย์ 2054-2554*, 25-26 มกราคม 2555.

วิศิธา ตั้งคำวานิช. "รุ่งอรุณแห่งความสุข: การสร้างประวัติศาสตร์ "สุโขทัย" พ.ศ. 2450-2534." *วิทยานิพนธ์ปริญญามหาบัณฑิต, ภาควิชาประวัติศาสตร์ คณะอักษรศาสตร์ จุฬาลงกรณ์มหาวิทยาลัย*, 2555.

สายชล สัตยานุรักษ์. *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๑ ปัญญาชนแห่งรัฐสมบูรณาสิทธิราชย์*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2557.

สายชล สัตยานุรักษ์. *๑๐ ปัญญาชนสยาม เล่ม ๒ ปัญญาชนหลังการปฏิวัติ ๒๔๗๕*. กรุงเทพฯ: โอเพ่นบุ๊กส์, 2557.

สายพิน แก้วงามประเสริฐ. *การเมืองในอนุสาวรีย์ท้าวสุรนารี*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2538.

สำนักงานจังหวัดสุโขทัย. *กลุ่มงานข้อมูลสารสนเทศและการสื่อสาร*. "ศิลาจารึก." สืบค้นเมื่อวันที่ 14 สิงหาคม 2566. http://www.sukhothai.go.th/history/hist_08.htm.

อรรถจักร์ สัตยานุรักษ์. *การเปลี่ยนแปลงโลกทัศน์ของชนชั้นผู้นำไทย ตั้งแต่รัชกาลที่ 4 ถึง พุทธศักราช 2475*. พิมพ์ครั้งที่ 4. กรุงเทพฯ: สมมติ, 2565.

- อาสา คำภา. *กว่าจะครองอำนาจหน้า: การคลี่คลายขยายตัวของเครือข่ายในหลวงภายใต้ปฏิสัมพันธ์ชนชั้นนำไทย ทศวรรษ 2490-2530*. กรุงเทพฯ: ฟ้ายิ้มยิ้ม, 2564.
- อุทยานประวัติศาสตร์ สุโขทัย. "ประวัติและบทบาทหน้าที่." สืบค้นเมื่อวันที่ 5 สิงหาคม 2566. <https://www.finearts.go.th/sukhothaihistoricalpark/categorie/history>.
- เอนก มากอนันต์. *จักรพรรดิราช: คดีเบื้องหลังชนชั้นนำไทย*. กรุงเทพฯ: มติชน, 2561.
- Beemer, Bryce G. "Constructing the Ideal State: The Idea of Sukhothai in Thai History, 1833-1957." Master's thesis, University of Hawaii at Manoa, 1999.
- Denny, Harold N. "Suffrage for Siam is planned by King to test Democracy." *The New York Times*, April 28, 1931.
- Dhani Nivat, H.H. Prince. "The Old Siamese Conception of Monarchy." *Journal of the Siam Society* 36, no. 2 (1947): 91-106.
- Prasert Na Nagara and Alexander B. Griswold. *Epigraphic and Historical Studies*. Bangkok: The Historical Society, 1992.
- Tej Bunnag. "Obituary of: Dr. Prasert Na Nagara (1918 - 2019)." *Journal of the Siam Society* 107, no. 2 (2019): 167-170.